

Innovatie en Ruimte
Van Mourik Broekmanweg 6
Postbus 49
2600 AA Delft

www.tno.nl

T 015 269 68 29

F 015 262 43 41

TNO rapport I&R 2005-28

Zoetwatersituatie in de zuidwestelijke Delta

Datum	December 2005
Auteurs	Theo Reijs Geiske Bouman Ies de Vries Henriëtte Otter
Plaats	Delft
Nummer	05 5N 132 00563.01.58

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, foto-kopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van TNO.

Indien dit rapport in opdracht werd uitgebracht, wordt voor de rechten en verplichtingen van opdrachtgever en opdrachtnemer verwezen naar de Algemene Voorwaarden voor onderzoeksopdrachten aan TNO, dan wel de betreffende terzake tussen de partijen gesloten overeenkomst.

Het ter inzage geven van het TNO-rapport aan direct belang-hebbenden is toegestaan.

© 2006 TNO

INHOUDSOPGAVE

1	Inleiding	1
2	Probleemstelling.....	3
3	Randvoorwaarden	5
4	Opzet van het project	7
5	Beleidskader voor oplossingsrichtingen in de Delta	9
6	Actorenkader voor mogelijke oplossingsrichtingen voor de problematiek in de zuidwestelijke Delta;.....	13
7	Knelpunten	23
8	Actoranalyse	51
9	Voorstel voor aanpak van het vervolgtraject.....	59

1 INLEIDING

In juni 2003 heeft het Kabinet definitief besloten om de Haringvlietsluizen op een kier te zetten. In de brief waarin staatssecretaris Schultz (V&W) en minister Veerman (LNV) de provincies op de hoogte stellen staat een oproep aan de drie provincies: “De Delta kent een aantal complexe vraagstukken, die vragen om een oplossing. Het Kabinet is van mening dat het streven naar een meer natuurlijke Delta, inclusief de versterking van natuurlijke processen en het op termijn terugbrengen van getij in het Haringvliet/Hollands Diep, gekoppeld moet worden aan een meer natuurlijke, duurzame zoetwatersituatie voor de landbouw. Op basis van de visie ‘Delta in Zicht’ is een fundamentele discussie hierover in de Zeeuwse, Zuid-Hollandse en Noord-Brabantse Delta noodzakelijk. Wij achten het van groot belang dat de provincies, in samenwerking met het Rijk, het initiatief nemen om dit vraagstuk samen met andere belanghebbenden nader te verkennen”.

De provincies en het rijk, vertegenwoordigd in de Deltaraad, hebben in 2004 besloten de fundamentele discussie te starten. Het Deltateam als werkverband van de partijen in de Deltaraad, heeft het project BSIK Delta gevraagd om een stappenplan te maken voor de fundamentele discussie en deze vervolgens uit te voeren. Dit op basis van bestaande en lopende onderzoeken en aanvullende interviews met betrokken organisaties.

Dit rapport geeft in hoofdstuk 2 een beschrijving van de probleemstelling en in hoofdstuk drie op de randvoorwaarden voor het project. Hoofdstuk 4 beschrijft op de opzet van het project. In hoofdstuk 5 en 6 wordt ingegaan op de beleidskaders en de kaders, die de actoren aangeven, gevolgd door een beschrijving van de knelpunten en de actoranalyse. Tot slot wordt een voorstel beschreven voor de verdere aanpak toegelicht en verder uitgewerkt voor de case gemeente Tholen.

2 PROBLEEMSTELLING

De Deltawerken hebben de veiligheid tegen overstromen vergroot, maar een aantal met name ecologische problemen tot gevolg gehad. Herstel van de estuariene dynamiek in de Delta (visie “Delta in Zicht”) wordt gezien als een oplossing voor de ecologische schaduwkanten van de Deltawerken en als een duurzame mogelijkheid om het beneden-rivierengebied te vrijwaren van wateroverlast. Tegelijkertijd wordt het herstel gezien als een kans voor verschillende economische en sociale functies van het gebied, zoals voor recreatie, visserij, scheepvaart en wonen.

Dat geldt echter niet voor de landbouw, die door marktontwikkelingen in Nederland en Europa steeds meer afhankelijk wordt van een goede watervoorziening. Bij herstel van de estuariene dynamiek is de huidige landbouwzoetwatervoorziening moeilijk in stand te houden en/of te verbeteren. Verder wordt verwacht dat de zoetwatervoorziening door klimaatverandering in de problemen komt. In het bijzonder spelen daarbij de verwachte lagere rivierafvoeren een rol. In de landelijke droogtestudie wordt dit momenteel verkend.

De opgave is:

- een fundamentele discussie te voeren met alle relevante partijen over een meer natuurlijke, duurzame zoetwatersituatie in een natuurlijker zuidwestelijke Delta;
- dit vraagt een gedegen voorbereiding;
- alle relevante beschikbare informatie inzichtelijk en overzichtelijk op een rij te zetten;
- alle relevante te betrekken partijen bij de fundamentele discussie op een rij krijgen;
- een plan van aanpak op te stellen voor het voeren van de fundamentele discussie.

3 RANDVOORWAARDEN

- De bestaande informatie, o.a. de studie naar de technische maatregelen voor de korte termijn voor de alternatieve zoetwatervoorziening voor het gebied Volkerak (Haskoning), de lange termijn scenariostudie zoetwatervoorziening voor de gehele Delta (WUR, af te ronden mei 2005, is uitgelopen tot september 2005), de studie alternatieve zoetwatervoorziening en MKBA Reigersbergse polder (incl. inzet effluent RWZI Bath) (Witteveen en Bos) en de planstudie waterkwaliteit Volkerak-Zoommeer.
- Relevante andere trajecten (o.a. Planstudie waterkwaliteit VZM)

Tijdens het project is, waar mogelijk, rekening gehouden met en ingespeeld op de actualiteit, als de randvoorwaarden van het project hierdoor wijzigen.

4 OPZET VAN HET PROJECT

Het project kent de volgende opzet:

- een kader voor mogelijke oplossingsrichtingen voor de problematiek in de zuidwestelijke Delta;
- een overzicht van de huidige situatie en de huidige en verwachte knelpunten in de zuidwestelijke Delta;
- een overzicht (lijst) van de belanghebbenden (stakeholders) bij (veranderingen in) de zoetwatersituatie in de zuidwestelijke Delta;
- een, op hoofdlijnen uitgewerkt, stappenplan voor de uitvoering van de fundamentele discussie.

De eerste drie stappen worden voor de snelle lezer ingeleid door een samenvatting van de voornaamste conclusies uit die paragraaf.

5 BELEIDSKADER VOOR OPLOSSINGSRICHTINGEN IN DE DELTA

Algemene kaders worden aangereikt in een aantal beleidsnota's:

De Zuidwestelijke Delta wordt in de **Nota Ruimte** beschouwd als een belangrijk onderdeel van de nationale Ruimtelijke Hoofdstructuur. De ontwikkelingen in een dergelijk gebied zijn gecompliceerd en verschillende onderdelen van de hoofdstructuur kruisen elkaar hier. Daarom worden de doelstellingen van de Nota Ruimte, op initiatief van de provincies, voor de Delta uitgewerkt tot een samenhangend ontwikkelingsperspectief, waarin de hoofdlijnen staan aangegeven voor de ontwikkeling tot 2030. Drie nationale beleidsdoelen (versterking van de nationale concurrentiepositie, borging en ontwikkeling van internationale waarden en borging van de veiligheid) zijn aan de orde in de Zuidwestelijke Delta en dienen in samenhang gezien te worden. Een integrale benadering op Deltabrede schaal is hiervoor nodig, waarbij aangrenzende (provincie- en landsgrenzen overschrijdende) gebieden, stroomgebieden en regio's nadrukkelijk betrokken moeten worden. Daarnaast wordt aangegeven dat door de Deltawerken de landbouw op veel plaatsen is geïntensiveerd dankzij de toename van de zoetwateraanvoer. Door de verwachte zeespiegelstijging zal de verzilting kunnen toenemen. Een probleem dat – in combinatie met een kwetsbare, niet-natuurlijke zoetwatervoorziening – de landbouw nu al voor vraagstukken stelt. Ontwikkelingen nopen tot een heroverweging van het landbouwkundig gebruik van het gebied en een zoektocht naar nieuwe vormen van duurzame land- en tuinbouw. In de benadering blijven de landbouw en visserij in het gebied een belangrijke functie behouden.

Het **AVP** (Agenda Vitaal Platteland) bundelt de beleidsopgaven voor het platteland. In het AVP worden de veranderingen in het watersysteem en het op orde brengen als een van de opgaven aangeduid. In het de deel van het AVP, het **1^e MJP** wordt een directe koppeling gemaakt met de planstudie Volkerak Zoommeer. Er wordt aangegeven dat de planstudie (2005-2006) twee onderdelen kent. Voor de lange termijn zal worden aangegeven of dit sleutelsysteem kan blijven functioneren als een zoet duurzaam systeem, waarbij zoete en zoute alternatieven worden opgesteld en een voorkeursalternatief zal worden gekozen.

In het voorjaar van 2003 hebben de provincies Zuid-Holland, Zeeland en Noord-Brabant de **Integrale visie Deltawateren** vastgesteld: een visie op de Zuidwestelijke Delta in transitie waarin een gedeeltelijke, beheerste terugkeer van estuariene dynamiek als meest wenselijke oplossing is gekozen. De minister van LNV en de staatsecretaris van VenW hebben bij het officieel in ontvangst nemen van de visie aangegeven dat de landbouw in zo'n Delta, die kwetsbaarder zal zijn voor verzilting dan de huidige, van de introductie van estuariene dynamiek geen nadeel mag ondervinden.

Het **ontwerp Omgevingsplan Zeeland** geeft aan dat de landbouw, de grootste grondgebruiker van Zeeland, midden in een veranderingsproces zit. De liberalisering van de wereldmarkt heeft ingrijpende gevolgen. Daarnaast verandert de positie van het platteland. Het beleid van de provincie is gericht op het instandhouden en versterken van de agrarische productiefunctie en het bevorderen van een duurzaam en veilig producerende landbouw. Ontwikkelingen daarbinnen zijn veelal wel afhankelijk van de initiatieven van agrarische ondernemers. Daarbij worden niet overal dezelfde kansen en ontwikkelingsmogelijkheden voorzien. Deze zijn weergegeven in de kansen kaart 'landbouw en

platteland (kaart K.1)'. Aan de grondgebonden en verbrede landbouw wil de Provincie Zeeland flexibiliteit bieden en de ontwikkelingsmogelijkheden ondersteunen. Voor de niet-grondgebonden landbouw wordt geconcentreerde ontwikkeling bevorderd. De zoetwater gerelateerde teelten wil de provincie stimuleren, op initiatief van de sector, in de nabijheid van zoetgrondwater. Inzet van een grondbank kan hiervoor een hulpmiddel zijn. De provincie zal nieuwe projecten die voorzien in het uitvoeren van technische maatregelen voor zoet water niet langer ondersteunen. Voor de bestaande situatie van zoetwatervoorziening uit VZM en de knelpunten die zich voordoen ten aanzien van waterkwaliteit dient een reëel oplossing gezocht te worden. Indien nodig zal hier compensatie plaatsvinden.

In **WB21 in Zeeland** wordt aangegeven dat wateroverlast voor de landbouw opgelost kan worden door middel van waterhuishoudkundige aanpassingen dan wel landgebruikwijzigingen. In het geval van de eerste oplossing kan gedacht worden aan meer water vasthouden en het opvangen van regenwater in bassins. De landgebruikaanpassingen, die vaak alleen mogelijk zijn op de langere termijn, kunnen vorm krijgen via andere landbouwfuncties dan wel andere gebruiksfuncties. In de gemeente Tholen dient, op basis van een norm van 1/25 voor wateroverlast door overstroming, in het kader van de waterberging 63 ha (41 ha in het landelijk gebied en 12 ha in het stedelijk gebied) aan extra ruimte gevonden te worden. Bodemdaling is in Zeeland relatief een beperkt probleem. Voor watertekort geldt in principe hetzelfde principe: geen afwenteling. Dat houdt in dat het streven is naar zelfvoorzienende deelstroomgebieden. Bronnen voor zoet water dienen binnen het eigen gebied gevonden te worden. Verzilting vormt op dit moment geen echt probleem en de verbetering van de waterkwaliteit wordt primair gezocht in aanpak bij de bron. Voor de landbouw zal dit zeer waarschijnlijk veel inspanning vergen.

In de nota '**Kiezen voor landbouw**' wordt aangegeven dat de ondernemers in de sector, nog meer dan in het verleden, zelf het initiatief moeten nemen om om te gaan met de veranderingen die zich maatschappelijk voor zullen doen. De rol van de overheid is daarbij een begeleidende: ruimte geven aan ondernemers waar dat mogelijk is, initiatieven stimuleren en grote veranderingen faciliteren. De kern opgave van het ministerie is zo bij te dragen aan een sterkere verbinding van de agrarische sector met de markt, de omgeving en de samenleving.

Vanaf 1 oktober 2005 is de **nieuwe Natuurbeschermingswet** en werking getreden. Met deze nieuwe wet heeft de regering de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn volledig opgenomen in de Nederlandse wetgeving. Nederland kan hierdoor natuurgebieden aanwijzen die waardevol zijn voor het behoud van de Europese biodiversiteit. De nieuwe wet regelt ook de bescherming van deze gebieden. Samen vormen zij een groot Europees netwerk van beschermde natuurgebieden: Natura 2000. Er komt een nieuw vergunningstelsel voor projecten die gevolgen hebben voor die gebieden. Die vergunningen worden verleend door de provincies of de minister van LNV. Verder worden op korte termijn beheerplannen opgesteld die aangeven welke activiteiten wel of niet kunnen. De gemeente Tholen krijgt te maken met de volgende gebieden: Krammer-Volkerak, Oosterschelde en Zoommeer.

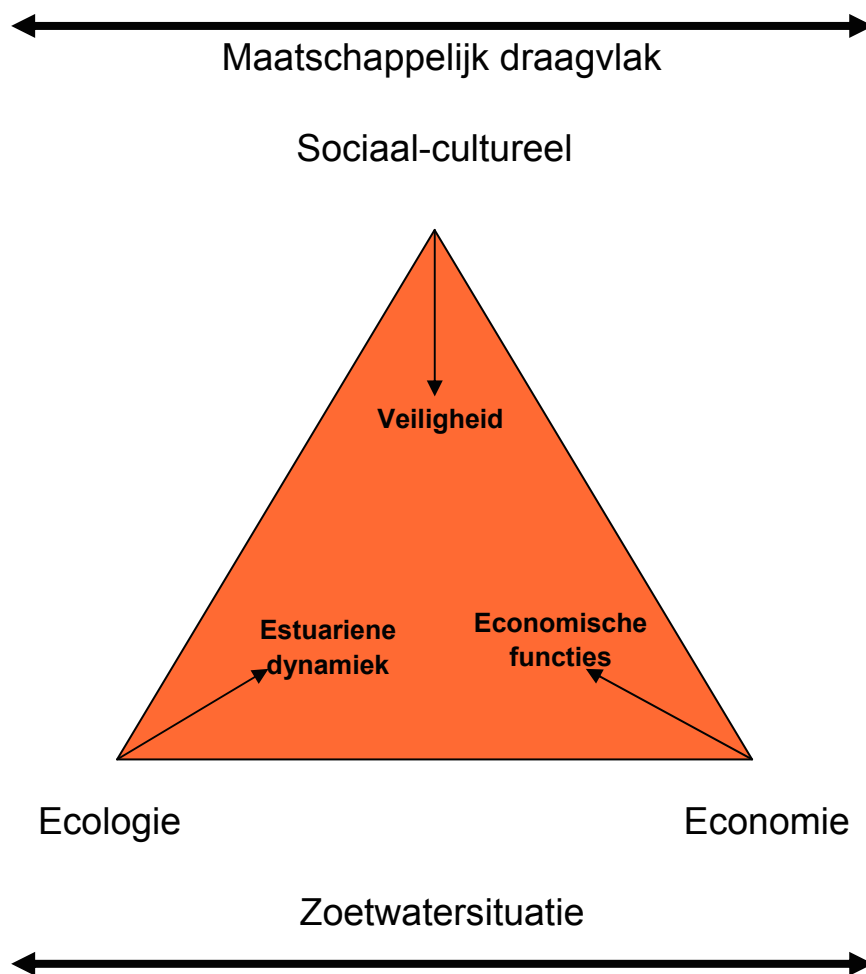
- De **Europese Kaderrichtlijn Water (KRW)** heeft als doel duurzaam gebruik van water te bevorderen en de kwaliteit van watersystemen te beschermen en waar mogelijk te verbeteren. De uitvoering van de KRW in Nederland is de verantwoordelijkheid van het ministerie van Verkeer en Waterstaat. De richtlijn kan ook gevolgen

hebben voor de beleidsterreinen van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV). De doelstellingen die de provincie op basis hiervan geformuleerd heeft zijn als volgt:

- De ecologische toestand van alle waterlichamen mag in 2015 niet verslechterd zijn.
- Waterlichamen die deel uitmaken van een beschermd gebied hebben in 2015 een goede toestand
- Overige waterlichamen voldoen in 2015 zoveel mogelijk aan de normen, die nog definitief vastgesteld moeten worden, nodig om een goede toestand te kunnen bereiken.

6 ACTORENKADER VOOR MOGELIJKE OPLOSSINGSRICHTINGEN VOOR DE PROBLEMATIEK IN DE ZUIDWESTELIJKE DELTA;

Het kader voor de mogelijke oplossingsrichtingen in de zuidwestelijke Delta is onderzocht door bij de verschillende actoren, via interviews en workshops na te gaan hoe zij denken over de oplossingsruimte. De verschillende gezichtspunten over het doel van de brede discussie: een natuurlijke duurzame zoetwatersituatie in een meer natuurlijke Zuidwestelijke Delta worden in de figuur hieronder samengevat.

De horizontale lijnen geven aan dat alle actoren vinden dat er maatschappelijk draagvlak nodig is om te komen tot een oplossing voor de zoetwatersituatie.

De 3 hoekpunten geven aan dat bij een bepaalde keuze voor een specifieke zoetwatersituatie drie hoofdthema's, binnen het begrip duurzaam, een rol spelen: sociaal-cultureel, ecologie en economie.

Het aspect veiligheid binnen het sociaal culturele thema wordt door alle actoren ondersteund. Dit wil zeggen alle oplossingen voor de zoetwatersituatie dienen te voldoen aan (strikte) veiligheidseisen.

De discussie vindt plaats tussen de twee thema's ecologie en economie. Meer ecologisch gerichte actoren kiezen voor meer estuariene dynamiek (zo natuurlijk mogelijk: o.a. het weghalen van drempels voor het zee- en het rivierwater in de zuidwestelijke Delta) en meer economisch gerichte actoren (voornamelijk de landbouwsector) kiezen voor estuariene dynamiek op basis van het uitgangspunt dat er voldoende (meer dan nu) zoetwatervoorziening is voor de landbouw.

Het woord natuurlijk blijkt eerder gedachten op te roepen naar het verleden. Het begrip duurzaam refereert eerder naar de toekomst: robuust in de tijd.

Hieronder wordt de samenvatting uitgewerkt per 'soort' definitie.

Wat verstaat u onder het begrip "Natuurlijke" in relatie tot de zoetwatersituatie?

Het begrip "natuurlijke" wordt op verschillende manieren ingestoken. Zo wordt het begrip gekoppeld aan ecologie en het (eco)systeem:

- Het systeem is een kringloop dat op een bepaalde wijze verloopt.
- Je maakt gebruik van het zoete water dat van nature uit de lucht valt en/of in zoetwaterbellen aanwezig is. Dus zonder gesleep met water van elders over grote afstanden.
- De aanwezigheid van zoet water en klimatologische omstandigheden.
- Het zich kunnen ontwikkelen en handhaven van de in dat water aanwezige ecologische levensgemeenschappen.

Duurzaamheid heeft betrekking op de manier waarop je met de zoetwatervoorziening omgaat. Vanuit het systeem geredeneerd als raamwerk:

- dat op basis van een delta ecosysteem bestaande uit de overgang van rivier naar zee een (zoete)watervoorziening kan worden gerealiseerd. Het delta-ecosysteem is de basis;
- het - voor zover in een kunstmatig droog gehouden gebied mogelijk - op basis van neerslag en verdampingspatronen proberen te regelen van de zoetwatervoorziening.

Het is de vraag of een zoetwatervoorraad in een zoute omgeving natuurlijk is. Vanuit de Kaderrichtlijn Water stroomgebied benadering is het de vraag hoe je stroomgebied eigen water moet zien: in hoeverre is stroomgebied eigen water wel natuurlijk voor een bepaalde locatie. Je kunt zeggen dat water dat afkomstig is uit het eigen stroomgebied, locatie-eigen is en daarmee in feite onderdeel van het natuurlijke systeem.

Er wordt geschetst dat een natuurlijke zoetwatersituatie inhoudt dat er zo weinig mogelijk menselijk ingrijpen is, dus geen energie vragende aanvoer van water. Dus geen ingrepen door mensenhandelen en manipulatie door de mens. De situatie wordt bepaald door de natuurlijke omstandigheden: neerslag, verdamping, kwel en/of wegzijging. Watervraag en -aanbod dient hierop de te worden afgestemd.

Er is duidelijk sprake van een afweging die gemaakt moet worden. In het verleden zijn keuzes gemaakt in het watersysteem ten behoeve van landbouw en bebouwing. Hierbij is gekozen om op verschillende plaatsen in zoetwatertoevoer te voorzien ten behoeve van landbouw en ter voorkoming van bodemdaling. Sectoren in de landbouw en overheden hebben hierop ingespeeld. Gekeken dient te worden of er mogelijkheden zijn om deze keuzes op een verantwoorde wijze aan te passen aan de nieuwe eisen vanuit de natuurlijke omstandigheden die op de delta afkomen zoals langdurige droge periodes, zeespiegelrijzing en wateroverlast situaties zonder dat de voordelen van klimaatsveran-

dering, langer groeiseizoen, vroege teelten en uitstekende bodemwaterkwaliteit teniet worden gedaan.

Een natuurlijke zoetwatersituatie betekent ook dat je waterproblemen niet moet afwentelen, zoals dit in WB21 wordt vermeld. In de afweging gelden ook keuzes omtrent maakbaarheid, haalbaarheid en betaalbaarheid (realisme). Het is tenslotte een kunstmatig in stand gehouden leefomgeving waarin het begrip 'natuurlijk' betrekkelijk is.

Wat verstaat u onder het begrip "Duurzame" in relatie tot de zoetwatersituatie?

Duurzaamheid wordt door veel mensen beschreven aan de hand van de drie P's: people, planet en profit. De drie P's worden daarbij breder ingestoken dan alleen de focus op landbouw. In een aantal gevallen wordt dit omschreven als een balans tussen de drie P's:

- Dit houdt in dat ook de gebruiksfuncties in de Delta duurzaam moeten zijn in hun ontwikkeling, rekening houdend met 'profit, planet, people' (duurzame recreatie, duurzaam transport, duurzame landbouw, ...).
- Duurzaam betekent een stabiele situatie vanuit de drie P's; sustainability. Het houdt in dat de gebruikers in het gebied/de functies in het gebied binnen die voorwaarden voor lange tijd 'constant' kunnen opereren/ontwikkelen. Het een blijft in balans tot het andere.
- Het gaat om een continue afweging tussen de 3 P's. Er is een sterke hang naar maatschappelijk draagvlak in tegenstelling tot wetten en regelgeving. Je moet rekening houden met elkaar. Wat betreft de drie P's zijn planet en profit wel redelijk vertegenwoordigd. In het bijzonder people, het sociaal-culturele thema moet nog wat meer handen en voeten krijgen binnen de brede maatschappelijke discussie.

Soms wordt benadrukt dat de zoetwatersituatie vooral economisch als maatschappelijk gezond moet zijn. Dit betekent ook een ecosysteem dat tegen een stootje kan.

- Het kunnen benutten van de natuurlijke voordelen van de Delta voor de voedselproductie tegen aanvaardbare kosten in de bedrijfsvoering en in een maatschappelijk aanvaardbare situatie. Landbouw in de Delta gericht op markt en maatschappij.
- Het gaat niet alleen om ecologie, je moet ook je inkomen halen. Duurzaamheid heeft ook te maken met ruimte en rust. De Delta is ook een recreatiegebied. In economische zin moet het gebied kunnen functioneren. Als alle landbouw uit het gebied verdwijnt haal je je als overheid enorm veel beheer op de hals. Nu wordt dit door landbouwers gedaan.

Een aantal malen komt naar voren dat je de 3 P's vanuit het ecologisch perspectief moet bezien:

- Je moet beginnen bij de ecologische kant (planet). 'Je moet het productiekapitaal niet verbruiken, maar gebruiken.' Je moet onomkeerbare negatieve effecten voorkomen. Dan kun je het economisch ook rendabeler maken. Het sociale aspect verwijst naar of het maatschappelijk verantwoord is: de balans tussen kosten en baten en toepassing van de lagenbenadering kunnen dit structureren. Leefbaarheid speelt hierin ook een rol, vooral voor de bewoners van het gebied.

Naast de drie P's worden ook meer concrete aspecten benoemd: occupatie, op eigen kracht functioneren, stabiliteit, duurzaam gebruik, onderhoudbaar, robuust voor de toekomst (ten aanzien van zeespiegelstijging en het zoetwatervraagstuk). Het robuust voor de toekomst richt zich duidelijk op de lange termijn. Het tijdsaspect wordt in het kader van duurzaamheid als een belangrijk element gezien. "Om duurzaamheid te realiseren

moet je kunnen inspelen op verandering die valt binnen de drie elementen, zoals eerder benoemd. Om snel te kunnen inspelen op veranderingen moet er een flexibele strategie gekozen worden die bestand is tegen subjectiviteit. *Duurzaam betekent ook duurzaam in de tijd bij verandering! Dus minder primair reageren.*” Duurzaam moet ook betekenen dat je er rekening houdt dat een activiteit op een zodanige wijze wordt uitgevoerd dat bij voortzetting ervan in de tijd geen (grote) knelpunten optreden m.b.t. de natuurlijke omgeving. Er is altijd sprake van dynamiek in de tijd. Hoe ga je ermee om, is het over 50 jaar ook duurzaam: als bijvoorbeeld de neerslag verandert, dan zul je de vooradvorming moeten aanpassen. Misschien moet je duurzaamheid van watervoorziening ook koppelen aan de ontwikkelingen in de landbouw. Door de dynamiek in de tijd moet je in ieder geval niet al te starre oplossingen kiezen.

Een terechte vraag is hoe je in de toekomst een duurzame zoetwatersituatie invult en welke impact dit heeft op het gebruik in het gebied. Dit kan in brede zin worden opgevat:

- Duurzaam is: dat wat in alle omstandigheden, in voldoende mate en van goede kwaliteit beschikbaar is voor verschillende gebruikfuncties.
- Dit is de zoetwatersituatie, waarbij alle maatschappelijke voordelen ten opzichte van alle nadelen over de langere termijn positief blijven uitpakken.
- Een zoetwatervoorziening die voor nu en voor de toekomst garandeert dat zoetwater van de gewenste kwaliteit voorhanden zal zijn voor de aanwezige functies.

Natuurlijk kun je dit ook meer vanuit natuur en milieu insteken:

- Een bepaalde beschikbaarheid van zoet water die ook op lange termijn niet ten koste gaat van natuur en milieu.
- beïnvloeding door de mens van de locatie waar zoetwater zich bevindt en hoe water stroomt mag niet zodanig zijn, dat de natuurwaarden daardoor geleidelijk afnemen.
- Geen negatieve afwenteling op de omgeving.
- Het betekent dat zoetwatervoorziening geen negatieve gevolgen voor ecologie / landschap mag hebben.
- Anders gesteld betekent duurzaam dat het natuurlijk systeem niet geëxploiteerd kan worden op een manier waarbij de waarden van die natuur er gaandeweg bij inschieten.

In een aantal gevallen wordt “duurzaam” gekoppeld aan het gehele watersysteem:

- Duurzaam, dwz met een minimum aan menselijke ondersteuning en ingrijpen in het watersysteem. Dit impliceert dat de landbouw zich moet aanpassen aan de draagkracht van het watersysteem.
- ‘En algemeen geldt dat het natuurlijk systeem sturend is; het watersysteem moet leidend zijn, dus als het op is, is het op.’

Vaak wordt ook nadrukkelijk de koppeling gelegd met de landbouw. Omdat boeren overgaan op hoogwaardige productie zal er meer zoet water nodig zijn. *‘Een duurzame zoetwatersituatie betekent zonder onevenredige beheerskosten voldoende zoet water van goede kwaliteit beschikbaar hebben.’* Dit is een voorwaarde om je bedrijfsvoering optimaal in te richten en economisch rendement te behalen. Om te investeren moet je een garantie hebben voor zoet water en het is de vraag of die garantie afgegeven gaat worden. Dus ook als er verzilting optreedt moet je het zoete water kunnen blijven benutten.

Hier wordt op gereflecteerd met de opmerking dat je natuurlijk wel zoet water kunt aanvoeren, maar dat het ook wel een bepaald economisch rendement moet opleveren. Ook wordt ingezien dat de watersituatie zoals die nu is ook in maatschappelijk opzicht

niet duurzaam is. “Het Volkerak-Zoommeer (VZM) is vies, en dat probleem moet worden opgelost. Het is belangrijk om mee te werken aan het oplossen van maatschappelijke problemen. *‘Die oplossing kan betekenen dat het meer zout wordt; als daar democratisch voor wordt gekozen, moeten de boeren worden gecompenseerd.’*”

In de afweging moet ook betrokken worden in welke mate je een duurzame zoetwatersituatie nastreeft. Is dat in alle gevallen, dus ook de extreme periodes? Kun je wel op alle situaties anticiperen en moet je de extremen niet gewoon accepteren. Duurzaam betekent dat je creatief om moet gaan met je watervoorziening. Aan de omvang is weinig te veranderen, maar de kwaliteit kan veel beter (dit is wel werk voor de lange termijn). De kwaliteit wordt beïnvloed door directe lozingen (t/m Frankrijk) en door diffuse bronnen. Door de kwaliteit te verbeteren ontstaan nieuwe kansen voor mens en natuur. Daarbij is het zo dat duurzaam niet gelijk altijd per se gelijk staat aan zoet.

Opmerking:

Indien de omschrijvingen van de begrippen natuurlijk en duurzaam naast elkaar gelegd worden, lijkt er mogelijk sprake van een interne tegenstrijdigheid tussen de begrippen. Natuurlijk lijkt meer terug te verwijzen naar het verleden en slechts één aspect van de 3 P's van het begrip duurzaam.

Het begrip Zoetwatersituatie

Het begrip zoetwatersituatie is niet per sé gekoppeld aan de landbouw, dus de *landbouw*zoetwatersituatie. Het begrip geeft aan waar en hoe zoet water aanwezig en al dan niet beschikbaar is voor diverse doeleinden. Als begrip gaat zoetwatersituatie veel verder dan zoetwatervoorziening. In een gezonde zoetwatersituatie gaat het om zowel waterkwaliteit, waterkwantiteit (peil, stroming, af- en aanvoer), als om de inrichting van watersystemen. Deze moeten goed met elkaar in evenwicht zijn, niet te zeer gericht op één aspect.

Zoetwatersituatie is direct gekoppeld aan het systeem. Zoetwatersituatie heeft te maken met het hele zoetwatersysteem. Dus de beschikbaarheid op het juiste moment van grond en oppervlaktewater in de juiste hoeveelheden en van de benodigde kwaliteit. Het is de mate waarin zoet water aanwezig is in de bodem (grondwater) en oppervlaktewater. Dit wordt nu vooral bepaald door de hoogte van de gevoerde droogleggingen. In laaggelegen polders is dan ook vaak sprake van brakke kwel waardoor zoet water niet of nauwelijks te vinden is.

Zoetwatersituatie betekent ook een herstel van de toevoer van zoetwater naar de zuidelijke delta vanuit de grote rivieren en een betere verdeling van zoetwater over de verschillende gebieden.

Zoetwatersituatie heeft ook betekenis voor de landbouw. Het is de mate waarin het benodigde water (kwantiteit en kwaliteit) voor handen is voor de (agrarische) functie. Het is het optimaal benutten van, het vasthouden van zoetwater in de bodem zonder dat dit een goede bedrijfsvoering in de weg staat. Innovatie is voor het laatste onderdeel noodzakelijk.

Wat verstaat u onder het begrip “Natuurlijker” in relatie tot de zuidwestelijke Delta

De interpretatie van natuurlijker is afhankelijk van de tijdgeest en de persoonlijke voorkeur. De invulling is gewoonweg niet eenduidig, het is breed en rekbaar, subjectief en tegenstrijdig. *De één zal focussen op zoet, de ander zal zeggen nee dat betekent dus zout. Elke partij legt zijn eigen accenten.*

Het begrip heeft wel een gemeenschappelijke inhoud, maar die is erg ruim. Om het begrip natuurlijker concreet te maken dienen alle belanghebbenden betrokken te worden. Dit zal betekenen dat het resultaat (de oplossing) een mix is van maatregelen, een win-win situatie. In het proces ligt de focus op facilitering van de discussie. De oplossing moet wel korte en lange termijn bestendig zijn.

Interpretatie definitie ‘natuurlijker’

Zoals hierboven reeds geschetst wordt het begrip natuurlijker op verschillende manieren ingevuld.

Een element dat vaak terugkomt, is dat natuurlijker verwijst naar *de overgangszone tussen rivieren en zee*:

- Volgens de visie De Delta in Zicht is dit: het waar mogelijk en nuttig herstellen van de overgang rivieren-zee.
- Natuurlijker zuidwestelijke delta: meer invloed vanuit de zee, dat wil zeggen enig getij en zoutwater
- Een Delta is de geleidelijke overgangszone tussen rivieren en zee. Dit mag niet belemmerd worden door dammen en dijken. In die betekenis passen polders ook niet in de Delta. Resteren dus duinen, platen en kreekruggen.
- Herstel van zoet-zout overgangen met meer toevoer van zoetwater naar de Delta waarbij gericht gekeken wordt waar de herstelmogelijkheden liggen met het oog op klimaatsveranderingen en de eisen die hieruit naar voren komen de landszijde (landbouw, economie, wonen recreatie etc).

Ook wordt het *natuurlijk systeem* specifiek genoemd:

- Een natuurlijker zuidwestelijke delta betekent dat processen, die van oudsher bij dit gebied horen, worden hersteld ten koste van door de mens geïnduceerde processen. Natuurlijk hoort de mens bij het gebied, zodat ook zijn invloed bij het gebied hoort. Oorspronkelijk maakte de mens echter gebruik van de omstandigheden zoals de omgeving die bood, terwijl dat langzaam is veranderd in het aanpassen van de omgeving aan de wensen van de mens.
- De verstoorde natuurlijke processen door de deltawerken herstellen waar dat mogelijk is. Dit is beter voor het natuurlijk functioneren en voor de meeste gebruiksfuncties.
- De Delta als ecosysteem is de basis; dat de functies die in de Delta aan de orde zijn zich hieraan ondergeschikt maken. We moeten een systeem creëren wat kan meebewegen met de basis, het abiotisch systeem.
- Je moet er ook zeker van zijn dat het systeem op orde is: dit heeft betrekking op de ontwatering en ‘aanvoer op afroep’.
- *Met een meer natuurlijke situatie in de deltawateren kunnen problemen, zoals blauwalgen in het VZM, worden opgelost.’*
- Het gaat om een natuurlijk geordend systeem (morfologisch en ecologisch). Het is belangrijk om de natuurlijke processen te herstellen. Het gaat dan om schoonwater,

- een balans in gebruik en natuur. Dit verwijst naar het begrip draagkracht. *'Je kunt niet alles overal doen, en dat moet je accepteren.'*
- Het systeem is zelfvoorzienend.
 - Er ontstaat ruimte voor natuurlijke processen die normaal in een estuarium plaatsvinden. Dit is een dynamisch systeem door de continue afvoer van de rivier en het eb en vloed (2 keer per dag). Daar waar de rivier en de zee elkaar treffen ontstaat dynamiek en dit is een kenmerk van een estuarium.
 - De Delta moet dynamischer dan nu het geval is. Er moet een minder harde scheiding zijn tussen zoet en zout. Het is nu te gecompartmenteerd. *Er zijn nog tal van invullingen mogelijk.*

Natuurlijker en de invloed op de landbouwzoetwatervoorziening

Over de invloed die het concretiseren van "natuurlijker" op de landbouw heeft, zijn de meningen verdeeld:

Zout en / of zoet

- Voor *buitenwater* gaat het om geleidelijke overgangen van zoet naar zout. Voor *binnenwater* gaat het om het realiseren van een goede waterkwaliteit dat wil zeggen een zoet systeem of een brak systeem en niet zoals nu op Flakkee: in de zomer zoet, en in de winter brak.
- De verbinding tussen rivier en zee moet hersteld worden. Het is de vraag of je helemaal terug kan naar een volledig open Delta. Je moet kijken wat mogelijk is vanuit de maatschappij geredeneerd, ook zij moeten achter de ontwikkelingen staan. Veiligheid zal in de discussie zeker een rol spelen. Door het zout te maken zal het opslibingsproces ook weer toenemen en dit draagt onder andere bij aan de veiligheid. De vraag is of het ook een haalbare oplossing is.
- Een natuurlijker delta betekent ook dat dit mogelijk betekent dat het een Delta wordt zonder zoet water, of zonder de landbouw. Het heeft uiteindelijk te maken met de keus die gemaakt wordt hoe de verdeling van zoet water plaatsvindt.
- Het gaat om een goed functionerend ecologisch watersysteem (t.a.v. diversiteit, levensgemeenschappen, etc.). Hierbij dient opgemerkt te worden dat het dan best zo kan zijn dat een gedeelte van de Delta nog kunstmatig is, dit is prima als hierin niet continu sturing noodzakelijk is.
- Natuurlijker betekent dat je de Delta zo goed als mogelijk moet inrichten als het gaat om het watersysteem als zodanig met zo min mogelijk dure beheersingrepen. Ook moeten de natuurlijke processen die op de overgang van rivier naar zee plaatsvinden meer ruimte krijgen. De beheersinspanning is dus zo minimaal mogelijk. Maar als dat op een goede manier plaats vindt, dus als de natuurlijke processen terugkeren, zal ook de ecologische en ruimtelijke kwaliteit van het gebied toenemen.
- *Het gaat om beheer-extensieve, dus robuuste systemen.* Dit betekent dat het systeem zich op de lange termijn zelf in stand kan houden (beheersarm). Het moet tegen een stootje en verandering kunnen. Je kunt ook voor een zoete variant kiezen, maar dit betekent daarmee ook een intensief beheer.

Alleen zout

- Het gaat om herstel van zoet-zout overgangen, met name op het VZM. In feite betekent dit dat er geen ruimte is om water in te laten in de landbouwgebieden. Daarmee is het een belemmering voor de landbouw, maar het gaat hier om relatief kleine gebieden (in Zeeland).
- Het op den duur noodgedwongen stoppen van het zoet houden van het oppervlaktewater in een door de zeespiegelstijging en door drogere zomers verziltende delta.

Mét zoet

- Een delta die veilig is, met voldoende zoet water om de huidige landbouw te handhaven. Die landbouw heeft zich na de ramp van 1953 ontwikkeld in de richting van vollegrondsteelt van groente, bollen en fruit en dergelijke. *'Men rekent erop dat er kan worden berekend.'* Maar ook bijvoorbeeld biologische landbouw zal altijd zoet water nodig hebben. *'Ik vind de huidige situatie op het eiland voldoende robuust.'*

Het gaat uiteindelijk om de afweging en welke elementen hierbij betrokken worden. Dit is niet eenduidig:

- De oplossing moet niet alleen op basis van ecologische aspecten tot stand komen, maar de economie moet hierbij betrokken worden, met bijbehorende argumentatie voor de keuzes, anders is deze niet robuust.
- Je moet robuuste oplossingen realiseren. Dit kan betekenen dat je bijvoorbeeld een aanvoerleiding moet aanleggen voor zoet water. Het moet in die zin een overall oplossing zijn en geen 'hap-snap' discussie over slechts delen.

Het begrip Estuariene Dynamiek

Een natuurlijker Zuidwestelijke Delta wordt al snel gekoppeld aan estuariene dynamiek. Estuariene dynamiek, wat verstaat men daar eigenlijk onder. Een overzicht:

- Het gaat om het mengen van rivierwater en zeewater, getij, gradiënten.
- Onder estuariene dynamiek wordt verstaan dat in het gebied meer zout water zal komen en dat er sprake zal zijn van getij door eb en vloed.
- Estuariene dynamiek staat voor zoet en zout, dynamiek en getijden. Het is zowel een doel als een middel.
- Estuariene dynamiek betekent dat er meer dynamiek komt en dat je de natuur zijn gang laat gaan. In hoeverre je zout water toe kunt laten is de vraag, want de landbouw heeft gewoonweg zoet water nodig.
- Estuariene dynamiek staat gelijk aan natuurlijkheid, maar dit is geen ontwikkeling die door de land- en tuinbouw wordt voorgestaan. Zij zien het zoete water als een verworven recht gekoppeld aan veiligheid achter de dijk.
- Estuariene dynamiek heeft te maken met het aanpakken van de gevolgen van de Deltawerken. Dit betekent in feite het zoet ongedaan maken en het creëren van een grotere biodiversiteit

De meningen verschillen over de haalbaarheid van estuariene dynamiek voor de Zuidwestelijke Delta. Hoe je in de toekomst om moet gaan is nog niet duidelijk. Ook de mate waarin estuariene dynamiek wordt toegepast wordt op verschillende wijze ingepast. De haalbaarheid van de oplossing is wel een belangrijke randvoorwaarde:

- De ultieme consequentie is die van vóór de Deltawerken. Dit is echter geen realistische optie, het is te hoog gegrepen. Het streven moet wel zijn om een zo groot mogelijke estuariene dynamiek te realiseren. De vraag is dan, wat is zoveel mogelijk: behoud van veiligheid is hiervoor randvoorwaarde, maar daarnaast geldt dat het geen dure ingrepen moeten zijn die onbetaalbare hoge kosten met zich meebrengen. De belemmering voor de gebruiksfuncties moet ook niet te groot zijn.
- Voor de Delta is de volgende situatie waarschijnlijk: getemd getij is het maximum voor het hele stelsel, de Delta kan nooit helemaal 100% doorlaatbaar worden. Toch zul je de situatie zoveel mogelijk willen terugbrengen zoals die was vóór de realisatie van de Deltawerken. Dit betekent wel dat je eerder verwacht dat er een nieuwe doorlaat zal komen bijvoorbeeld bij de Grevelingen, want dit is toch al zout.

- In het Haringvliet zoveel mogelijk dynamiek creëren als mogelijk (bijvoorbeeld tot ver in de Biesbosch), dit ten behoeve van de ecologische ontwikkelingen. Er moeten meer stabiele land- en waterovergangen komen. Er moeten meer soorten komen. Het moet een robuust geheel zijn.
- De Kier heeft blijkbaar het gewenste effect op het ecosysteem. Misschien dat dit verder doorgetrokken wordt naar 'getemd getij'. Een voorwaarde is wel dat de zoetwatervoorziening dan gegarandeerd blijft. Er moet zoveel mogelijk zoet water in stand gehouden worden, of je moet compenserende maatregelen nemen en eventueel boeren uitkopen.
- Het gebied kan nooit helemaal open gaan, met name met het oog op de veiligheid. Er zal eerder sprake zijn van gecontroleerde dynamiek. Het is ook de vraag of dit natuurlijk is.
- Je kunt niet helemaal terug, en met doorlaatmiddelen blijft het suboptimaal, en beheerintensief. Bijvoorbeeld met het kierbesluit en een zout VZM verleg je de zoet-zoutgrens gewoon van de Krammer- naar de Volkerraksluizen. Ook de economische verbindingen over en door de deltawerken kun je niet meer wegdenken.
- *'Estuariene dynamiek zou je dus heel rigoreus moeten doen en daar is geen (politiek) draagvlak voor.'* Alleen als je het grootschalig oppakt is het een kans en dat betekent dan vooral investeren in de natuurlijke ontwikkelingen en de waterkwaliteit. Bovendien is de huidige situatie minstens 8 maanden per jaar goed en slechts 4 maanden een probleem (in de zomer).
- Realisatie van estuariene dynamiek brengt hoge kosten met zich mee. Die kosten betreffen de veiligheid, dijken en het onderhoud ervan, maar ook het waterbeheer zelf.

Er worden ook specifieke gebieden/wateren genoemd in het kader van estuariene dynamiek:

- In het VZM zou meer een zoet/zout gradiënt moeten komen. Getijdeslag is hier een substantieel onderdeel van. Het VZM moet dan wel duurzaam in stand gehouden kunnen worden in de tijd. Het is belangrijk om te kijken of het in ecologisch opzicht een stootje kan hebben.
- Hoe de Grevelingen zich moet ontwikkelen is nog niet duidelijk, dat heeft op dit moment geen prioriteit. Er liggen in de Grevelingen wel kansen om te zoeken naar gradiënten. De ontwikkelingen in de Grevelingen zijn gekoppeld aan de Oosterschelde (zandhonger). Je moet compenseren en als dat niet meer kan, dan moet je mitigeren.
- In feite is estuariene dynamiek in het Haringvliet en/of het VZM niet nodig. Je kunt het ook op veel betere locaties realiseren, bijvoorbeeld in de Oosterschelde.

De afweging

In hoeverre er estuariene dynamiek komt zal vooral een politiek-bestuurlijke afweging zijn. In feite maak je een keus tussen economische ontwikkeling en natuurwinst.

Het moet dus een combinatiestrategie zijn, die is het minst risicovol. Welke, is nog niet duidelijk.

Mogelijk dat je dit op kunt lossen door te faseren in de tijd, over een periode van 5 à 10 jaar. In die tijd kan de landbouwsituatie al sterk veranderd zijn. Mogelijk is de bevolking sterk toegenomen en is er meer behoefte aan luxe consumptie. Dit vraagt dan misschien andere beslissingen dan die je nu zou nemen. De ontwikkeling in de toekomst blijft een onzekerheid. Mogelijk dat de Delta een uitloopegebied wordt voor verstedelijking uit overdrukgebieden. Het zal meespelen dat er in de Delta nog (betaalbare) ruimte

is, want daar vind je vooral natuur en landbouw en het ruimtebeslag van infrastructuur en wonen is erg beperkt.

Op welke sectoren heeft de zoetwatersituatie het meeste invloed

Op welke sectoren heeft de zoetwatersituatie het meeste invloed? Enerzijds beïnvloedt de soort landbouw de zoetwatersituatie, anderzijds beïnvloedt de zoetwatersituatie ook de soort landbouw en daardoor ook het grondgebruik van de Delta in de toekomst.

Het beeld komt naar voren dat de zoetwatersituatie en in het bijzonder de hoeveelheid beschikbaar zoet water sterk van invloed is op de (agrarische) bedrijfsvoering. Het heeft invloed op alle sectoren binnen de landbouw, waardoor de keuze van bedrijfsvoering ook verandert. Natuurlijk zijn er ook teelten die minder afhankelijk zijn van het zoete water, zoals kassen.

Verschillende teelten worden beïnvloed door de mate waarin ze zeker kunnen zijn van de zoetwatersituatie en ook de mate waarin zij bestrijdingsmiddelen kunnen toepassen. Beide betekenen een extra belasting voor het systeem. Het zoutgehalte heeft mogelijk invloed op de vrijheid van ontwikkelingsmogelijkheden van agrarische bedrijven. De gewaskeuze wordt mogelijk beperkt. Dit geldt anno 2005 met name voor kapitaalintensieve teelten (bollen, bomen, vaste planten, bloemen, fruit e.d.). Deze intensieve gewassen stellen de hoogste eisen aan hun omgeving of de invloed naar hun omgeving is het grootste (eisen t.a.v. watervoorziening, peil, waterkwaliteit, beïnvloeding door gewasbeschermingsmiddelen, etc).

Enkele voorbeelden van kapitaalintensieve gewassen en de gevolgen voor zoetwater beschikbaarheid zijn:

- Fruitteelt vanwege toename van de vraag naar zoetwater om nachtvorstberekening toe te passen vanwege klimaatsverandering (vroegere bloei in periode waar nachtvorst kan optreden) en toediening van voedingsstoffen in droge periode (fertigatie)
- Vroege teelten zoals bollen, vroege aardappelen om de voordelen van klimaat in het zuidwesten op de markt te gelde te kunnen maken.

De keus voor deze gewassen wordt voornamelijk bepaald door het feit dat deze economisch gezien erg winstgevend is. Wel zijn hier eisen aan verbonden: zoals bij de volle grond groenteteelt waarbij een teler bijvoorbeeld een seizoen lang broccoli moet kunnen leveren om positie op de markt te behouden. Of ten aanzien van de boven de grond groeiende voeding- en siergewassen, daar ontstaat een toename van gewasschade (vlekken e/o blad verbranding) bij berekening.

Het is de vraag welke teelten je in de Delta wilt faciliteren gezien de beperkte voorraad zoet water. Daarnaast zal de Europese markt sterk bepalen wat er binnen de diverse sectoren in de landbouw gebeurt. De kapitaalintensieve teelten kennen wel forse financiële risico's e.e.a. gekoppeld aan de bedrijfstvormen. Misschien moet de voorkeur gegeven worden aan gemengde bedrijven, omdat hiermee het risico meer gespreid is.

7 KNELPUNTEN

Onderliggende notitie bevat allereerst een samenvatting van de knelpunten, voor de opgestelde waterscenario's, op hoofdlijnen per gebied/eiland. Daarna wordt deze samenvatting nader toegelicht.

Samenvatting Knelpunten

Doel

Een overzicht opstellen van knelpunten die zijn geïnventariseerd m.b.v. literatuur, interviews en workshops. Deze lijst met knelpunten zal als basis dienen voor de discussie tijdens de workshop op 1 september a.s.

Focus

Het gaat hier om knelpunten voortvloeiend uit de *zoetwatersituatie* (voor de landbouw) in de Zuidwestelijke Delta. De knelpunten worden per regio aangegeven.

Opmerking

Er is voor de verschillende knelpunten niet aangegeven wat de omvang van het probleem is, maar het is goed als we een idee hebben over hoe groot het probleem is ('objectief'). Gaat het om veel mensen/bedrijven? Gaat het om veel geld/inkomen? Of gaat het om heel andere zaken? Gevoel? Cultuur? Identiteit?

Scenario's

Er worden 5 toekomstscenario's gepresenteerd voor toekomstige ontwikkelingen in de Zuidwestelijke Delta. De scenario's zijn opgebouwd rondom ontwikkelingen in 'het terugbrengen van estuariene dynamiek', zoals verwoord in DeltaInzicht (IVD) en ontwikkelingen rondom Planstudie VZM.

De ontwikkelingen rondom 'estuariene dynamiek' vertalen zich in de scenario's vooral naar de locatie van zoet-zout grenzen in de Deltawateren. De ontwikkelingen ten aanzien van de Planstudie VZM richten zich op een zoet of zout VZM.

Scenario 1. Huidige situatie

Beschrijving scenario:

- Zoet-zout grenzen: huidig
- Landbouw: huidig
- Beschikbaarheid aan zoet water voor beregening: huidig

Knelpunt	Heeft betrekking op gebied:
1. Verzilting laaggelegen polders	Goeree
2. Blauwalgen VZM	Gebieden rondom VZM (Tholen, Reigersbergse polder, West-Brabant)
3. Bruinrot	West-Brabant
4. Slechte waterkwaliteit / ecologische kwaliteit als gevolg van regime 's zomers zoet, 's winters zout	Goeree-Overflakkee

Scenario 2. Autonome ontwikkeling

Beschrijving scenario:

- Zoet-zout grenzen: Haringvlietsluizen op een kier (Kierbesluit)
- Landbouw: huidig
- Beschikbaarheid aan zoet water voor beregening: gecompenseerd voor Kierbesluit, dus gelijk aan huidige beschikbaarheid
- Klimaatverandering: hogere rivierafvoeren, zeespiegelstijging

Knelpunt	Heeft betrekking op gebied:
1. Toename verzilting laaggelegen polders door zoute kwel	Goeree
2. Blauwalgen VZM	Gebieden rondom VZM (Tholen, Reigersbergse polder, West-Brabant)
3. Bruinrot	West-Brabant
4. Mogelijke problemen t.a.v. waterafvoer m.a.g. vernatting landbouw	West-Brabant

Scenario 3. Autonome ontwikkeling en zout VZM

Beschrijving scenario:

- Zoet-zout grenzen: Haringvlietsluizen op een kier (Kierbesluit) en zout VZM (zout alternatief MER VZM)
- Landbouw: huidig
- Beschikbaarheid aan zoet water voor beregening: gecompenseerd voor Kierbesluit

Knelpunt	Heeft betrekking op gebied:
1. Toename verzilting laaggelegen polders door zoute kwel	Goeree
2. Bruinrot	West-Brabant
3. Wegvallen inlaat vanuit Rijkswater	VZM (West-Brabant, Tholen, Reigersbergsepolder)
4. Mogelijk problemen t.a.v. waterafvoer m.a.g. vernatting landbouw	West-Brabant

Scenario 4. Autonome ontwikkeling en zoet VZM

Beschrijving scenario:

- Zoet-zout grenzen: Haringvlietsluizen op een kier (Kierbesluit) en zoet VZM (zoet alternatief MER VZM)
- Landbouw: huidig
- Beschikbaarheid aan zoet water voor beregening: gecompenseerd voor Kierbesluit

Knelpunt	Heeft betrekking op gebied:
1. Toename verzilting laaggelegen polders door zoute kwel	Goeree
2. Bruinrot	West-Brabant
3. Mogelijke problemen t.a.v. waterafvoer m.a.g. vernatting landbouw	West-Brabant

Scenario 5. Getemd getij en zout VZM

Beschrijving scenario:

- Zoet-zout grenzen: verschuiving zoet-zout grens in Haringvliet door 'getemd getij' en zout VZM (zout alternatief MER VZM)
- Landbouw: huidig
- Beschikbaarheid aan zoet water voor beregening: gecompenseerd voor Kierbesluit (niet voor getemd getij)

Knelpunt	Heeft betrekking op gebied:
1. Toename verzilting laaggelegen polders door zoute kwel	Goeree
2. Bruinrot	West-Brabant
3. Wegvallen inlaat vanuit Rijkswater	Gebieden rondom Haringvliet / Hollands Diep en VZM (Voorne Putten, Hoekse Waard, Goeree, Overflakkee, West-Brabant, Tholen, Reigersbergsepolder)
4. Mogelijke problemen t.a.v. waterafvoer m.a.g. vernatting landbouw	West-Brabant

Naast de scenario's omtrent de zoetwatersituatie dienen in het vervolg ook ontwikkelingen rondom de landbouw en in het bijzonder mogelijke beleidskeuzes over de toekomst van de landbouw in beeld gebracht te worden. Het voorstel is dit nader uit te werken in Fase 2 van het project, indien de inzichten omtrent de scenario's zoetwater door iedereen ondersteund worden.

Toelichting

Algemene opmerkingen t.a.v. knelpunten zoetwatersituatie

Focus discussie
<ul style="list-style-type: none">• De kernvraag voor de discussie kan als volgt benoemd worden: kunnen we een situatie creëren waarbij landbouw niet afhankelijk is van extern water (vóór 1953 was dat ook mogelijk, toen was er ook geen externe aanvoer).• Hoogste prioriteit heeft het VZM, ook omdat het om (het wegvallen van) zoet water gaat. Bij de andere bekkens speelt dit een minder belangrijke rol.• Flexibele strategie / learning by doing• Samenwerking is nodig en die zal er ook wel komen; de coördinatie ligt bij de Del-taraad• Het is een technisch-inhoudelijk probleem (hoe ziet het eruit) dat praktisch en flexibel opgepakt moet worden, rekening houdend met de verschillende belangen en aandacht voor haalbaarheid, realisme en uitvoerbaarheid.• Juridisch gezien heeft men geen recht op zoet water. In het algemeen belang kan de overheid besluiten nemen die voor bepaalde groepen negatieve gevolgen kan hebben.• De landbouw is in feite maar ten dele grondgebonden. Je moet voor geschikte locaties redeneren vanuit de lagenbenadering (bodem en ondergrond) en de beschikbaarheid van zoet water.• Er kan mogelijk een sneeuwbaaleffect ontstaan: een bepaald besluit heeft effecten tot gevolg die weer andere effecten tot gevolg heeft.

- Bij het zoeken naar oplossingen moet je de uitgangspunten helder formuleren c.q. criteria opstellen. Antwoorden moeten vervolgens hieraan voldoen.

De knelpunten zijn voornamelijk inhoudelijk, de Deltaraad pakt deze nu op. Je moet de oplossingen voor de knelpunten ook bestuurlijk vastleggen.

Het vraagstuk rondom zoet water is een onderhandelingsdossier. Er is geen kant en klare oplossing die nu al voor handen is.

Sommigen geven aan dat er begrip moet komen voor de feitelijke situatie: in hoeverre is er vraag naar zoet water. Dit is een vraaggestuurde aanpak en brengt in beeld wat er nodig is op termijn (behoefte).

Er moet een balans komen tussen de wens die er ligt t.a.v. zoet water en de “negatieve effecten” van het beschikbaar maken van zoet water. Je moet kosten maken en een investering plegen, hier dient een integrale afweging aan ten grondslag te liggen (huidige situatie, wensbeeld, realisatie). Dit betekent ook dat er een visie moet komen op de rol die verschillende functies in het invloedsgebied hebben, zoals de landbouw.

Keuze maken voor speerpunten

- Het kan interessant zijn om speerpunten te kiezen en deze voor een voorbeeldgebied uit te werken:
 - Volkerrak Zoommeer
 - Veerse Meer
 - Tholen (hier ligt een zoetwaterplan voor, daarnaast is het midden van Tholen het diepst gelegen deel in Zeeland)
 - Reigersbergsepolder (hier is door Witteveen&Bos een MKBA uitgevoerd)
 - Beveland (met het oog op de fruitteelt)
- Het VZM wordt sterk in relatie gebracht tot de landbouwdiscussie en de ontwikkeling zoet/zout. Met name de aanvoer vanuit het Hollands Diep via West-Brabant en de huidige watersystemen kan een cruciaal sleutelproject vormen in de toekomst. Voor het gebied dat nadeel kan ondervinden van een zout VZM kan dit mogelijk een oplossing zijn. Bijvoorbeeld door een onderlaag te creëren onder de Eendracht/Schelde Rijn-verbinding naar Tholen. Als dit slim en kosteneffectief in het huidige systeem in gepast kan worden is dit mogelijk een kans.

Het zijn juist deze projecten die onderhandelingsruimte creëren in het traject naar het zoeken van oplossingen.

- Projecten dienen sneller gerealiseerd te worden; er wordt nu erg lang gepraat voordat tot actie overgegaan wordt.

Inspelen op fasering

- Wat op welk moment gebeurt, is erg bepalend. Op welk moment leg je een koppeling tussen de oplossing en het watersysteem. Je moet oplossingen toetsen, hoe reageert het watersysteem en is de oplossing duurzaam.
- Gestart moet worden met het oplossen van de acute problemen (zoals de blauwalgen, vogelsterfte). Wachten kan ook, maar vaak pakt dat negatief uit, zoals bij de EHS. De gronden, die je op wilt kopen, worden op termijn duurder.

Partijen betrekken

- Het proces moet iteratief zijn: er moet op vele fronten regelmatig afstemming plaatsvinden. Duurzaamheid moet een plaats krijgen in de oplossing.

Kosten en baten

- Dit is een moeilijk vraagstuk, zeker voor de overheid. Je moet keuzes maken die realistisch zijn in termen van maatschappelijke kosten en baten.
- Je merkt dat mensen op de bres springen voor hetgeen er nu al is, dat moet behouden blijven. Vooral voor nieuwe functies en extra vraag zal de overheid op dit moment niet zomaar financiële middelen ter beschikking stellen. Daar wordt nu nadrukkelijk over nagedacht in de afweging.
- Voor de aanpak geldt: haalbaar en betaalbaar.
- Het verdient aanbeveling om voor de Delta en het vraagstuk rondom zoet water een totale MKBA te houden om een goede afweging te kunnen maken.

Ook in economische zin kun je ruilvarianten maken door meer duurzaam te gaan ondernemen, bijvoorbeeld gedacht vanuit de ecologie waarbij de natuurlijke situatie actief versterkt wordt. Er zijn ook voorbeelden van samenwerking tussen 'ecologie' en 'economie'. Zoals de zaagkwekerij. Daar is men niet afhankelijk van zoet water. Ook biologische boeren hebben een beter contact met hun omgeving. Wellicht dat ook zoute teelten kansen bieden.

Vraaggestuurde aanpak

- Je moet de problematiek rondom de zoetwatervoorziening vraaggestuurd oppakken: hoeveel zoet water heeft het gebied nodig. Hierbij moet gekeken worden wat realistisch is en wat gewenst. In feite moet je per gebied een intern eigen watersysteem realiseren.
- Je moet eerst een kijken hoe groot het probleem nu werkelijk is.
- Er was tot nu toe een bepaalde vorm van landbouw waar ook een bepaalde hoeveelheid zoet water aan gekoppeld is. Wellicht dat het verstandig is om te kijken wat de *realistische* hoeveelheid water is geweest dat men in de afgelopen jaren vanuit dat VZM nodig heeft gehad. Dat zou vervolgens de hoeveelheid water moeten zijn die je garandeert en niet bij voorbaat meer. Daar heeft men in feite ook geen recht op.
- Het zijn met name de boeren die een gechargeerd beeld schetsen van de werkelijke problematiek t.a.v. het VZM, omdat zij nog steeds alle mogelijkheden tot zoet water aanvoer willen open houden.
- *Het is belangrijk om een objectief beeld te schetsen: hoe afhankelijk is men van de aanvoer van water vanuit het VZM.*
- De vraag vanuit de landbouw naar water is op zich beperkt. Wel is het belangrijk hoe je omgaat met peilbesluiten, met name bij vernatting kan schade optreden.

Randvoorwaarden

- Er moet een verschil gemaakt worden tussen normale en extreme jaren. Anderen vinden dat je uit moet gaan van de gemiddelde jaren en niet moet inspelen op de extreme jaren zowel richting vernatting als richting verdroging.
- De hoogste prioriteit ligt bij de randvoorwaarden van grond en water.
- Zoetwater aanvoer en zoute kwelbestrijding zijn beide even belangrijk.
- De zoetwatersituatie van de landbouw moet meegenomen worden in een integrale besluitvorming. De landbouwsector is derhalve niet star, maar landbouw moet wel economisch rendabel blijven. Een integrale benadering is objectief en gaat uit van een totaaloplossing. De financiering is hier onlosmakelijk meer verbonden. Rijkswaterstaat zou bij uitstek objectief moeten opereren, maar lijkt soms subjectieve belangen mee te laten spelen.
- De discussie wordt op dit moment op een te laag ruimtelijk schaalniveau gehouden. Er wordt te makkelijk gedacht over functies als landbouw. Als je kwalitatief hoogwaardige producten en intensieve teelten wilt verbouwen dan heb je gewoonweg

zoet water nodig. Als je boeren niet compenseert, rook je ze uit en leidt dit tot verpaupering van het gebied. Dit heeft ook consequenties voor andere functies. In feite moet je de 'bodem' op peil houden om ook woningbouw en infrastructuur te kunnen realiseren. De landbouw speelt hierin een belangrijke rol.

- Voor de lange termijn is het doembeeld dat het landschap verrommelt. Als de landbouw wegtrekt zullen er rommelgebieden ontstaan en dat wil je niet.
- Veiligheid is een randvoorwaarde bij zoeken naar oplossingen, enkele voorbeelden:
 - Door het Haringvliet open te zetten zullen de sluizen vaker heen en weer gaan. Dit betekent in feite een grotere kans op storingen. Dit heeft uiteraard consequenties voor het veiligheidsrisico.
 - In de toekomst zullen er steeds vaker hogere en lagere rivierwaterstanden zijn. Er komt daarmee een groter verschil tussen natte en droge periodes en dit heeft gevolgen voor de stevigheid van de dijken. Het is belangrijk om in dat kader de dijken na te kijken. Op dit moment is al bekend dat een aantal van die dijken versterkt moeten worden.
 - Door eb en vloed zal er meer aanslibbing komen, dit is positief omdat je hierdoor een sterkere aanzet krijgt.

Oplossingen en maatregelen

- Functiemenging is niet altijd een oplossing. Je moet daarbinnen respect hebben voor de eisen/wensen vanuit de diverse functies.
- Meebetalen behoort ook tot de mogelijkheden. Dit hangt wel van de situatie af:
 - Voor zoet water die vanuit de kringloop beschikbaar is hoeft men niet te betalen.
 - Om door te spoelen zou je kunnen betalen.
 - Als er een garantie wordt afgegeven voor zoet water kan hier ook financiering tegenover staan, vooral voor de bloembollenteelt is dit aantrekkelijk.

Knelpunten zoetwaterwatersituatie in de *Huidige Situatie*

Context en beeldvorming

Context en beeldvorming bepalen de wijze waarop tegen de feitelijke knelpunten wordt aangekeken.

Om te beginnen de historie, hoe is de huidige situatie ontstaan.

Door de aanleg van de Deltawerken heeft de landbouw sterk geprofiteerd; er zijn meer mogelijkheden ontstaan voor de landbouw doordat zoet water ingenomen kan worden vanuit rijksoppervlaktewater. *In die tijd is de mogelijkheid gecreëerd, de boeren hebben hier echter nooit voor hoeven betalen of iets voor hoeven doen. Het was een bijeffect van de Deltawerken en de overheid heeft dit gerealiseerd.*

Mede daardoor is in de loop der tijd historisch gezien tussen de eilanden een rechtsongelijkheid gegroeid. Als voorbeeld wordt de *Brielse Dijkkring* genoemd. Van oudsher was hier geen zoet water beschikbaar, maar dit is er nu wel. Hierdoor heeft de landbouw zich hier op ingesteld en daardoor heeft men dat zoete water nu wel nodig. Toch is het wel zo dat gebieden hun beperkingen kennen en dat de boeren daar ook op inspelen.

In feite zijn in de tijd de grenzen van het mogelijke opgerekt. De mogelijkheden om in de Delta landbouw te bedrijven met aanvoer van zoet water zijn vergroot. Op sommige plekken heb je gewoon zoet water en dit wordt benut. Op andere plaatsen wordt het aangelegd. *'Aanvoer van zoet water kost geld dat betaald moet worden door de landbouw.'*

Vanuit het boerenbelang staat daar een andere beeldvorming tegenover: toen de Deltawerken gemaakt werden zouden de Oosterschelde en Grevelingen ook zoet worden, maar dit is nooit gebeurd, dat was al een domper. Terug naar de situatie van vóór de Deltawerken kan gewoon niet. *'De beschikbaarheid van zoet water in het gebied wordt gezien als een verworven recht. Daarom is beprijzing geen issue.'*

In de tweede plaats, over de positie en de toekomst van de landbouw in de delta, mede in relatie tot zoetwaterbeschikbaarheid zijn veel uitspraken gedaan. De rode draad is tweeledig:

1. Ontwikkelingen in groter verband zijn veel bepalender dan knelpunten in de watervoorziening, het gaat om een verdelingsvraagstuk van zoet water.
 - Het is zowel een regionaal als een nationaal vraagstuk. In tijden van extreme droogte (met name in de zomers) speelt met name het verdelingsvraagstuk rondom het schaarse water van de rivieren en hoe dat 'verdeeld' gaat worden.
 - Je kunt sturen door het regionaal zo goed mogelijk te spreiden (dus geen gebieden creëren die totaal verstoken zijn van zoet water, terwijl andere gebieden er wel voldoende toegang toe hebben). Je moet op dat vlak maatwerk leveren.
 - Voorbeeld – Boskoop: in dit gebied vindt veel boomteelt plaats en dat gebied is erg gevoelig voor zoute kwel. De vraag is of je deze specifieke teelt moet beschermen tegen die kwel door het zoete water juist daar naar toe te voeren. Wellicht is het een betere en efficiëntere oplossing om die teelt te verhuizen naar gebieden (Brabantse of Gelderse zandgronden) waar je in tijden van droogte het wattertekort veel makkelijker op kunt lossen. Dan accepteer je dat er een lichte vorm van verzilting optreedt in Zuid-Holland. Dat betekent wel dat er landbouw gaat zitten die niet zo afhankelijk is van water. Dit is een discussie die mogelijk wel naar voren gaat komen.
 - De uiteindelijke keus ten aanzien van de watersituatie in de Delta zal op rijksniveau gemaakt moeten worden. De vraag staat daarbij centraal wie gebruik mag maken van het zoete water. Enkele voorbeelden:
 - > Elektriciteitsbedrijven mogen bij een laag peil niet meer water aftappen ten behoeve van het benodigde koelwater. Dit heeft als consequentie dat zij in bepaalde gebieden die elektriciteit niet meer kunnen leveren. Dat klinkt logisch, maar is maatschappelijk in het geheel niet aanvaardbaar en dus niet haalbaar.
 - > Wellicht dat je moet kijken waar door aanvoer van zoet water het meeste rendement (in landbouwproductie) gehaald wordt. Er zijn meer gebieden in Nederland die dat zoete water zouden willen gebruiken.
 - Je moet een keus maken in waar je wel en waar je geen zoet water zult hebben in de toekomst. Deze keus ligt bij het gehele conglomeraat. Als het niet gebeurt, betekent dit dat de overheid dit op moet pakken.
2. Een goede watervoorziening is wel, en in toenemende mate, de sleutelfactor om op die grootschalige ontwikkelingen te kunnen inspelen.
 - In de huidige situatie moet het lukken met het zoete water wat er is. Belangrijke elementen zijn de afvoer van water en de buffering van water (bijvoorbeeld door bredere sloten of het opslaan van water in het eigen gebied). *'Het zoet moet verder oprukken.'*

Een bloemlezing:

- *‘Zeeland heeft goede landbouwgrond, met een groot watervasthoudend vermogen en er is geen één op één relatie tussen gewasopbrengst en externe zoetwatertoevoer; verre van dat!’*
- Theoretisch gezien is er in de huidige situatie genoeg zoet water beschikbaar, maar niet op het juiste moment. Soms is er sprake van 30 á 40 cm teveel aan zoet water. Je zult meer moeten concentreren op bepaalde teelten: boomteelt, bollenteelt, kassen. Dit levert het meeste op.
- Van de ontwikkeling van de bollenteelt moet voor de Delta niet teveel verwacht worden. De focus op deze teelten ligt met name in Noord-Holland en Flevoland. Perspectieven voor de fruitteelt in Zeeland liggen er op het gebied van teelt van appels en peren (nachtvorstgevoeligheid) en ook klein fruit. Zoetwatervoorziening t.b.v. fertigatie en nachtvorstbestrijding in het voorjaar zijn voorwaarden voor een gezonde fruitteelt sector.
- Met name het gedeelte van de landbouw dat nu gesubsidieerd wordt moet de eigen kwaliteiten evalueren en keuzes maken voor de toekomst. *“Het was zo” telt eigenlijk niet meer, je moet uitgaan van het nu en de toekomst.’*
- In de huidige situatie is de zoetwatervoorziening geen probleem. Een duurzame zoetwatervoorziening houdt in dat aanvoer en afvoer geoptimaliseerd zijn. Hierbij moeten ook in de toekomst alle opties voor de landbouwsector open blijven. Met andere woorden de sector moet niet door de overheid afgesneden worden van bepaalde opties (bijvoorbeeld als door een lagere beschikbaarheid van zoetwater bepaalde teelten niet meer kunnen). Er wordt veel onderzoek gedaan naar zoute teelten, maar zoute landbouw is voorlopig geen realistisch alternatief.
- In 1992 speelde de herstructurering akkerbouw. Als gevolg van slechte rendementen en een appél aan de landelijke politiek is er een aparte stimuleringspot gevormd waarmee herstructureringsprojecten gefinancierd konden worden Om akkerbouwers meer perspectief te geven, bijvoorbeeld voor het telen van vollegrondsgroente, is een zoetwaterleiding aangelegd op Zuid-Beveland waar vooral ook de fruitteelt van heeft geprofiteerd.
- In West-Brabant probeert men de glasconcentratie van de grond te krijgen. Als alternatief voor de Moerdijkse Hoek wordt in de omgeving van Steenberg/Dinteloord (nabij de suikerfabriek) naar een locatie gezocht. Voor deze kassen zal waarschijnlijk grondwater nodig zijn dat opgepompt wordt. De vraag is of het uitgangswater voldoende kwaliteit heeft. De provincie is in principe tegen het oppompen van grondwater, maar de economie trekt hier nu eenmaal aan het langste end in dit geval.
- In West-Brabant is de zoetwatervoorziening al heel lang een probleem, sinds de 18^e en 19^e eeuw. Toen was er de Rode Vaart (water tussen Hollands Diep / Mark – daar kwam het zoete water vandaan) die verzandde. In 1912 is het Markkanaal aangelegd, die voerde water aan via een duiker. *Door de eeuwen heen is er een situatie ontstaan van een goede landbouwwatervoorziening. Wat de laatste jaren wel een rol speelt is dat de vraag naar landbouwwater over de jaren heen toeneemt.*
- Voor de vollegrondsteelt is, volgens de LTO, de wateraanvoer essentieel. Toch blijkt dat in bepaalde gebieden die hoeveelheid water niet benut wordt. Ook zijn er veel plannen opgesteld (aanvoer, bekkens, enz.). *‘Maar als de kosten op tafel komen zijn de boeren niet thuis.’* De vraag is dus: waar ligt nu het “echte” probleem?
- In Zeeuws-Vlaanderen is men afhankelijk van de regen, en van afstromend water uit Vlaanderen. *‘Zeeuws-Vlaanderen is dus zelfvoorzienend, en heeft geen externe aanvoer vanuit zoete rijkswateren.’* Fruittelers hebben, met subsidie van de provincie, eigen bassins aangelegd, met name voor de vorstbestrijding. Er zijn enkele bollente-

lers die ook beregenen. De ontwikkeling van gemeenschappelijke vulplaatsen is niet van de grond gekomen, daar was te weinig belangstelling voor. Er is nog geen glastuinbouw in het beheergebied. Er loopt wel een mer voor glastuinbouw in de kanaalzone, maar die is voor het water zelfvoorzienend. Kortom, *'de landbouw heeft zich aangepast aan de huidige watersituatie en het huidige waterbeheer, en echte problemen zijn er dus niet. De watervraag vanuit de landbouw is redelijk beperkt, met enkele uitzonderingen'*.

- *'Ik heb het liefst veel meer zoet water, maar door de hoge kosten daarvan kan dat alleen uit met hoogsalderende gewassen. En andersom is voor die gewassen voldoende en goed zoet water een randvoorwaarde. Zoetwater is dus de sleutelfactor.'*
- Zonder dat zoete water blijkt wel dat het op traditionele wijze boeren niet lukt. Gemiddeld heb je met een akkerbouwbedrijf zo'n 30 hectare, maar om te kunnen overleven moet je bij de traditionele gewassen wel 100 tot 150 ha. hebben.
- Er zijn grote ontwikkelingen rondom de EU-regelgeving, hier zullen fundamentele veranderingen uit voortvloeien die met name invloed hebben op de bieten, aardappelen en granen. Bieten, aardappelen en uien gaan nog wel, maar granen niet en dat is in verband met wisselteelt wel de helft van het oppervlak. *'Voor de akkerbouw is verdere kostenstapeling, dus eventuele kosten van wateraanvoer, een onmogelijke zaak.'*
- De ontwikkeling van zilte teelten zal maar op hele kleine schaal als exclusieve teelt plaatsvinden. En dan onder strikte voedselveiligheidscondities vergelijkbaar met de glastuinbouw, dus in kassen of op zeer gecontroleerde akkers. *'Wij gaan niet met een aardappelmesje zeekraal snijden tussen de vogelnestjes.'* Het is wel waarschijnlijk dat bedrijven verder zullen verbreden.
- *'Een ander waarschijnlijk 'toekomstperspectief' is het verdwijnen van de akkerbouw uit de delta, met als consequentie verlaging van de grondprijs en verpaupering van het platteland. Dit zou de weg vrijmaken voor immigratie van de rundveehouderij die in het Hollandse veenweidegebied geen toekomst heeft.'*
- *'Voor het economisch perspectief zijn externe factoren en marktwerking veel bepalender dan dat beetje zoet water. Ik heb wel eens het gevoel dat de 'waterstrohalm' wordt aangegrepen om nog wat te vangen.'* Dus bij de verdere ontwikkeling van de Delta moet je ook kijken naar de ontwikkeling op de lange termijn voor de landbouw: welke landbouw is ook straks nog mogelijk / rendabel. Er is wel een keerzijde: *'de provincie weet ook niet wat ze met het buitengebied moet als de boer er niet meer is: een braakliggend landschap vol stekels.'*
- Veel boeren maken gebruik van de zogenaamde "reizende bollenkraam". Een eis hiervoor is de aanwezigheid van zoet water. Het land dat de boeren ter beschikking stellen wordt benut voor de bollenteelt. Dit kan maar eens in de zoveel jaar, de andere jaren wordt er op die grond vaak aan akkerbouw gedaan. Deze vorm van boeren is op basis van 'contractproductie'. Het land wordt in feite gehuurd om er bollen op te telen en de boeren die het verhuren verdienen hier meer (2 x zoveel als veeteelt) aan dan als ze er akkerbouw op zouden telen. Als de grond (voor het eerst) gebruikt gaat worden wordt er, zo nodig, drainage aangelegd (ook hier hebben de boeren voordeel bij). In feite is Zeeland een heel geschikte locatie voor bollenteelt omdat het de warmste locatie (qua klimaat) is in Nederland. Hier kan je dus veel sneller reproduceren.
- *'De klimatologische omstandigheden zijn in de delta gunstig voor de fruitteelt: veel zon en weinig nachtvorst.'* Dat gaf ons vroeger, 25-30 jaar geleden een voorsprong op andere gebieden. Daarna kwamen we op achterstand omdat we niet konden beregenen. Sinds de droogte in de jaren tachtig is de hele fruitteelt aan de druppelbloeijing gegaan, waarmee ook de mestgift wordt gestuurd. Er wordt sinds de jaren

negentig ook gebruik gemaakt van nachtvorstbestrijding. Kortom: *'zoetwater wordt steeds meer een voorwaarde voor de fruitteelt; iedereen heeft druppelbevloeiing met de sturing van meststoffen en iedereen doet aan nachtvorstbestrijding. Als je niet meedoet vlieg je er op een gegeven moment uit.'*

- *'Het gebruik zoals dat nu gebeurt, past niet bij de identiteit van het systeem.'* Het is een monosysteem qua cultuur. De natuur heeft hieronder geleden en het systeem kent geen balans (onbalans in soorten). In feite is het systeem veranderd vanwege de veiligheid en de landbouw en niet vanuit het ecologisch perspectief.

Landbouwwatervoorziening: een overschat probleem?

Vele opmerkingen relativeren ernst en omvang van de knelpunten:

- Soms worden de keuzes ten aanzien van normen en de vrijheidsgraden bij het voldoen aan de watervraag op een wijze toegepast die helemaal niet zou hoeven. Het waterschap heeft vaak een inspanningsverplichting, geen resultaatverplichting. Zo wil men zelf een laag chloridegehalte in het water realiseren, terwijl dit helemaal niet hoeft. De gewassen kunnen ook wel groeien met een hoger chloridegehalte.
- Een relatief klein areaal landbouwgrond (in Noord-Brabant) haalt zoetwater uit het VZM. Er zijn echter geen kwantitatieve gegevens bekend over de hoeveelheid (m³ en/of areaal) bekend, waardoor het vooral om een gevoel of een belofte gaat. Gedurende 15 jaar is in Tholen en St. Philipsland geen water uit het VZM gebruikt. Een groot deel van westelijk Noord-Brabant wordt van zoetwater voorzien door aanvoer van de Vliet, Mark en Dintel. De zoetwatervoorziening voor de landbouw in westelijk Noord-Brabant is derhalve geen probleem.
- De provincie Zeeland heeft een zoetwaterkansenkaart opgesteld die aangeeft welke kansen het systeem heeft en waar zoet water benut kan worden. *'Er is nauwelijks sprake van een knelpunt. In de provincie Zeeland als geheel is er geen probleem met de zoetwatervoorziening.'* *'Het aanwezige zoete water wordt op dit moment echt onderbenut. In de gebieden met zoet grondwater (onderin Zeeuws Vlaanderen, kreekkrug Zuid-Beveland) wordt slechts eenderde benut en het grondwatergebruik kan dus makkelijk worden verdubbeld. De kansen van het systeem worden niet benut.'* Door landinrichting en kavelruil zou je dit kunnen verbeteren. Maar als je de boeren zelf vraagt bewegen ze niet. Je merkt dat de traditie wordt gevolgd en dat men maar in beperkte mate vernieuwt. Terwijl er genoeg dynamiek in zit. In de laatste 5-6 jaar is het totale areaal landbouwgrond hetzelfde gebleven, maar is de schaalvergroting heel snel gegaan: één op de vijf boeren stopte ermee, de gemiddelde bedrijfs grootte ging van 25 naar 38 ha; en dit is nog exclusief toenemende samenwerking (bijv. gezamenlijk machinepark). Al vanaf het 2e waterhuishoudingsplan roepen we dan ook dat de landbouw zich met kavelruil en dergelijke heel goed kan aanpassen aan de watersituatie.
- *'Op dit moment maakt de provincie Zeeland (en het waterschap) zich druk om de zoetwatervoorziening in verband met estuariene dynamiek. Van het totale beheergebied van ongeveer 100.000 ha (exclusief bebouwd oppervlak) wordt echter slechts een kleine 2000 ha voorzien van extern ingelaten water.'* Het gaat om 1000 ha op Tholen (ZO-hoek, inlaat vanuit de Eendracht)) en 1000 ha in de staart van Zuid-Beveland, de Reigersbergse polder (inlaat vanuit Bathse spuikanaal). Deze discussie lijkt vooral te zijn ingegeven vanuit een politieke stellingname dan vanuit een redelijke kijk op wat maatschappelijk én financieel haalbaar is of moet zijn.
- De landbouw klaagt ook omdat er geen water ingelaten kan worden vanuit het VZM. Het waterschap verwijst ze door naar RWS, maar bij ons komen geen klach-

ten binnen. *'Vanaf half april zorgen wij ervoor dat het meer zoet genoeg is en dan is de waterkwaliteit nog goed en heeft de landbouw de grootste slok al binnen.'*

- *'Er zijn in feite nauwelijks problemen. Dit wordt door de boeren wel heel hard geroepen, dat is ook hun belang. Maar als puntje bij paaltje komt willen ze niet betalen.'*

Landbouwwatervoorziening: nog even de oorzaken van de knelpunten

- De landbouw wil het blauwalgenprobleem oplossen, maar die oplossing ligt vervolgens ook bij die landbouw omdat zij teveel voedingsstoffen in het systeem laten. Het vraagstuk en de oplossing ligt nadrukkelijk bij de landbouwsector.
- Bij het Volkerak Zoommeer moet je gaan kijken naar de invoer en de bronnen hiervan. Een intensivering van beheer zal nodig zijn om de vervuiling tegen te gaan. De vraag is of je op korte termijn kunt sturen. Mogelijk dat je rietvelden kunt aanleggen of aan akkerrandenbeheer kunt doen.
- De blauwalgen moet je bij de bron aanpakken en dit besef begint te komen. In verscheidene projecten in het stroomgebied van de Mark-Vliet is de nutriëntenbelasting al aangepakt. Het huidige probleem ligt vooral bij de diffuse bronnen vanuit landbouw die veel moeilijker zijn te reduceren. Je kunt denken aan randenregelingen of een mineralenproject (bewustzijn creëren ten aanzien van het mineralengebruik) om dit aan te pakken. *'Het mag duidelijk zijn dat een bronaanpak ten aanzien van de blauwalgen nodig is.'*
- Ten aanzien van de blauwalgen geldt het beleid, zodra ze zichtbaar zijn wordt er niet meer ingelaten. Dit wordt gecheckt door visuele waarneming.
- De Deltawerken is geen positieve ontwikkeling geweest. Het is kunstmatig en in strijd met het systeem. Ook in het Veerse Meer zijn tal van problemen, er is een te-gennatuurlijk peil en sprake van eutrofiëring. Je moet toe naar meer uitruil van soorten en systemen.
- Het is een kans om verontreinigde stromen zichtbaar te maken, dan kun je de verontreiniging bij de bron aanpakken in plaats van halve maatregelen te nemen.
- Een deel van de verantwoordelijkheid voor de problemen ligt wel bij de landbouw, bijvoorbeeld als het gaat om de nutriënten die in het water terechtkomen. *'Maar op dit moment wordt de boer afgerekend op alle vervuiling, ook uit het verleden, en dat is onterecht.'* Bijvoorbeeld mijn eigen bedrijf: ik heb 12 kavels, op 11 haal ik met gemak de kwaliteitsnormen voor het slotwater, op één kavel niet en dat is de voormalige vuilnisbelt.

Landbouwwatervoorziening: feitelijke huidige knelpunten

Algemeen:

- De grootste knelpunten die uit de droogtestudie naar voren komen zijn:
 - *Droogteschade* (dit speelt voor het grootste deel):

Er ontstaat vochttekort in de bodem. Een oplossing hiervoor is beregenen; in feite verplaats je dan oppervlaktewater naar de bodem.

- *Zoutschade* (speelt in een beperkter deel, gaat om slechts een paar %):

Een onderdeel hiervan is verzilting, dit is een groot probleem bij de inlaat van Gouda.

Daarnaast ontstaan zoute kwelgebieden. De meeste kwel treedt daarbij op in Goeree-Overflakkee. Het lukt bijna niet om dit weg te spoelen. Dit wordt meer en meer geaccepteerd.

Toedeling van knelpunten aan regio's

Regio (noord naar zuid)	Knelpunt
Voorne Putten	
Hoekse Waard	<ul style="list-style-type: none"> In de Hoekse Waard is geen grondwater beschikbaar voor beregening. Aanvoer van zoetwater geschiedt via de grote rivieren, waaruit water ingelaten wordt om de watergangen door te spoelen en zoute/brakke kwel uit te spoelen. Met name in het Westland heerst er zorg dat er te weinig zoet water beschikbaar zal zijn waardoor verzilting optreedt.
Goeree	<ul style="list-style-type: none"> Zie Oost-Flakkee Bij Stellendam zijn ook laaggelegen polders en die zijn moeilijk zoet te houden. <i>'Met het Haringvliet op een kier wordt het daar in een aantal polders heel spannend.'</i> Een toekomstig knelpunt?
Oost-Flakkee	<ul style="list-style-type: none"> Wat betreft Goeree-Overflakkee is het eiland voorlopig voorzien met de maatregelen en compensatie in het verschiet. De rijkswateren zijn een belangrijke zoetwaterbron voor de Zuid-Hollandse eilanden. Omdat er slechts een kleine zoetwaterbel aanwezig is, is grondwater nauwelijks belangrijk. Het slaan van bronnen op Goeree-Overflakkee is erg lastig. Overigens zijn weidegebieden ten tijde van droogte minder van beregening afhankelijk dan akkerbouw en andere teelten. De polders bij Herkingen hebben veel zoute kwel, daar zitten een aantal fruit- en bollentelers en die hebben last. Bij Herkingen wordt nu intensief doorgespoeld en dat gaat goed. Geen huidig knelpunt. Een andere wateraanvoer zal kapitalen gaan kosten en is niet wenselijk. Oost-Flakkee heeft met het krekplan een alternatief voor de inlaat van zoet water (uit Haringvliet via Stad a/h Haringvliet in plaats van VZM via Oude Tonge, waar de problematiek van de blauwalgen speelt). Dit toekomstig knelpunt is daarmee opgelost.
Schouwen-Duiveland	<ul style="list-style-type: none"> Voorbeeld <i>Plan Tureluur</i>: in de Lage polders, ten westen van Zierikzee is het project gerealiseerd. Hier zijn marginale (landbouw)gronden verworven en dit is omgezet in natuur. Dit is moeilijker te verkopen als hoogwaardige gronden (jonge polders) teruggegeven worden aan de natuur.
St. Philipsland	<ul style="list-style-type: none"> De problemen die zich voordoen in het VZM zullen vooral spelen ten aanzien van Tholen en St. Philipsland.
Tholen	<ul style="list-style-type: none"> Op Tholen is de waterinlaat een proef, die onlangs weer is verlengd. Daar wordt niet betaald, en hebben de boeren dus ook geen rechten. Hier is met nadruk geen garantie afgegeven omdat de ontwikkeling voor de toekomst onzeker zijn. In feite gaat het steeds slechter met de kwaliteit van het water uit het VZM door de blauwalgen. In mei moet vaak de aanvoer dicht, maar dat betekent schade voor de boeren. De vraag is of er nu steeds meer

	<p>claims gaan komen. Om overal te zorgen voor een alternatieve zoetwatervoorziening is ook onbetaalbaar.</p> <ul style="list-style-type: none">• Slechts een klein gedeelte van Tholen, de ZO-hoek wordt nu doorgespoeld. Het VZM-water mag 450 mg/l zout bevatten (EC = 2,5). Dit is voor ons net voldoende kwaliteit, we hebben liever een EC van 2; door zoute kwel is het in de sloot zomaar EC = 9.• Het proefgebied voor de inlaat van zoet water vanuit VZM is de ZO-hoek van Tholen, tussen Oud-Vossemeer, Poortvliet en Tholen. Daarnaast heb je nog St. Annaland. Daar worden vooral aardappelen geteeld en doet men aan zaadteelt (vooral broccoli). <i>'In de zomer zijn de mestrijders hier waterrijders. Omdat er geen aanvoer van zoet water is, rijdt men met giertanken naar het Volkerak Zoommeer en wordt onder de laag blauwalgen zoet water uit het meer gehaald. Er worden dan sloten afgedamd, bijvoorbeeld met plastic folie (met toestemming van het waterschap – zolang het water maar niet in het systeem komt), waardoor het water opgeslagen kan worden.'</i>• Achterin het eiland heb je vooral zware grond, hier wordt niet beregend.• Op Tholen is het zoet water vraagstuk maar beperkt opgepakt. Hier gelden hoge aanvangsinvesteringen die men niet durft te nemen, met name omdat men de overheid niet vertrouwt (onbetrouwbare overheid), want men wil niet de investeringen doen om vervolgens er achter te komen dat er geen aanvoer meer mogelijk is door bijvoorbeeld een zout Volkerak Zoommeer (VZM). Een aanvullende zoetwater aanvoer is een optie, maar dan moet er wel een leveringsgarantie aan vast zitten, bijvoorbeeld door middel van een contract.• Er is een landbouwontwikkelingsplan opgesteld. Hieruit bleek dat er voor 1200 ha. behoefte was aan zoet water. De belofte was dat de boeren op Tholen een verordening zouden krijgen, maar toen het eenmaal zover was krabbelde het waterschap terug. Het plan werd afgeschoten, dit was een grote teleurstelling voor veel mensen hier in het gebied. Uiteindelijk is er nu wel een proefproject geweest voor 2 jaar en deze is verlengd met 2 jaar, maar het is geen garantie voor zoet water. <i>'Dat durft het waterschap in dit gebied niet aan.'</i>• Voor het Volkerak Zoommeer geldt op dit moment een sluitingsprotocol, dit betekent dat de inlaat sluit bij een bepaalde hoeveelheid aan blauwalgen. <i>'Voor ons hoeft die inlaat niet dicht; het verband tussen blauwalgen en voedselveiligheid van landbouwgewassen is onzin.'</i>• Tholen (blauwalgen) is één van de probleemgebieden. Maatschappelijk gezien is de redenering niet vol te houden dat er overal zoet water moet zijn. Het recht op zoet water bestaat niet. Je moet zoeken naar een oplossing voor mensen die wel zoet water hadden en nu in de pro-
--	---

	<p>blemen komen.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Voor Tholen is een alternatief om alleen in te laten vanuit VZM en uit te laten op de Oosterschelde.
Noord-Beveland	
Walcheren	
Zuid-Beveland	<ul style="list-style-type: none"> • In het verleden was de teelt van fruit en vollegrondsgroenten veel risico voller. Doordat de pijpleiding er gekomen is zijn er meer mogelijkheden ontstaan.
Reigersbergsepolder	<ul style="list-style-type: none"> • In de Reigersbergse polder betalen de boeren sinds 1994 € 25/ha/jaar, nu is dat iets meer dan € 30. <i>'Dit bedrag dekt slechts de helft van de kosten, maar dat is een bestuursbesluit.'</i> We weten niet om hoeveel water het gaat, er staat geen debietmeter op de inlaat. Door deze beprijzing hebben de boeren ook rechten, wij moeten het zoutgehalte in de sloten garanderen (het mag niet zouter worden dan 700 mg/l). Door blauwalgen in het spuikanaal is in 2003 en 2004 een periode niet ingelaten. • Bij Rilland zijn veel meer varianten mogelijk om zoet water te benutten dan nu gedaan wordt, bijvoorbeeld door het water wat van de Brabantse Wal komt op te vangen.
West-Brabant Noord	<ul style="list-style-type: none"> • West-Brabant zou haar water best kunnen aftappen uit het Wilhelminakanaal. • In droge perioden kan water vanuit het oosten worden aangevoerd vanuit het hoofdsysteem, vanuit de Zuid-Willemsvaart. Vanwege bruinrot is dit niet altijd mogelijk. Een mogelijke oplossing is het onttrekken van grondwater, maar de provincie staat dit niet toe. Daarnaast kan zoetwater van de Amer naar de Mark worden ingelaten, maar ook hier ligt bruinrot op de loer. • Tot nu toe is er altijd sprake geweest van een goede voorziening. Toch werd het moeilijker om water te halen uit het Markkanaal. Sinds 1987 was er echter geen aanvoer nodig uit het Markkanaal vanwege de totstandkoming van het VZM. In 2000 werd dit anders, toen kreeg men last met de waterkwaliteit op het Volkerak Zoommeer als gevolg van blauwalg drijfslagen, waardoor water toevoer vanuit het VZM moeilijk / onmogelijk werd. Suppletie vanuit het Markkanaal, als alternatief, is ook problematisch vanwege het voorkomen van bruinrot. Dit is een bacterie die onder andere de aardappel aantast en dat heeft veel gevolgen. • West-Brabant (bruinrot) is één van de probleemgebieden. Maatschappelijk gezien is de redenering niet vol te houden dat er overal zoet water moet zijn. Het recht op zoet water bestaat niet. Je moet zoeken naar een oplossing voor mensen die wel zoet water hadden en nu in de problemen komen. • Met name voor de toekomst (en de scenario's daarin) gelden enkele knelpunten en onzekerheden: <ul style="list-style-type: none"> - Drogere zomers (beperkte beschikbaarheid van water) - Kwaliteitsproblemen (blauwalgen / bruinrot)

	<p><i>Dergelijke problemen zijn toch aan het toenemen.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • In West-Brabant is de zoetwatervoorziening al heel lang een probleem, sinds de 18^e en 19^e eeuw. Toen was er de Rode Vaart (water tussen Hollands Diep / Mark – daar kwam het zoete water vandaan) die verzandde. In 1912 is het Markkanaal aangelegd, die voerde water aan via een duiker. • Brabant zou haar problemen zelf op moeten kunnen lossen. Hoewel er sprake is van bruinrot hoeft dit maar in beperkte mate een probleem te zijn. De bruinrot heeft slechts op een aantal teelten invloed en dus houdt dit in dat je die teelten niet meer kunt verbouwen, maar er is nog een scala aan mogelijkheden dat overblijft.
West-Brabant Zuid	(zie West-Brabant Noord)
Zeeuws-Vlaanderen West	<ul style="list-style-type: none"> • De kwaliteit van het oppervlaktewater loopt van zoet naar brak, en is slechts op enkele plaatsen geschikt om mee te beregenen. Op de zandgrond vragen boeren vergunning om te beregenen, en dat mag tot aan het peil. In het kleigebied wordt nauwelijks beregend, dit wordt bepaald door de kwaliteit van het water. Vergunning voor grondwateronttrekking wordt verleend door de provincie. • Zeeuws Vlaanderen krijgt haar water uit het Ardennen massief. De zoute kwel treedt alleen op aan de randen.
Zeeuws-Vlaanderen Oost	<ul style="list-style-type: none"> • Zeeuws Vlaanderen krijgt haar water uit het Ardennen massief. De zoute kwel treedt alleen op aan de randen.

Knelpunten zoetwaterwatersituatie voor de *Autonome Ontwikkeling*

Beleidsmatige ontwikkelingen

<p>Beleid WB21 / KRW</p> <ul style="list-style-type: none"> • De autonome ontwikkeling betreft vooral de nieuwe beleidskaders, WB21 en de KRW. WB21 betekent niet alleen meer het handhaven van streefpeilen, nu moet het water bij bepaalde neerslaghoeveelheden ook binnen de oevers blijven; dus is verbreding van waterlopen en vergroten van de afvoercapaciteit noodzakelijk. Ook natuurvriendelijke oevers geven extra berging, en kwaliteitsverbetering. • Je moet streven naar een goed en beheersbaar watersysteem, met een goede functie-ervulling (scheepvaart, recreatie, eventueel landbouw) dat bovendien voldoet aan de eisen vanuit WB21 en KRW. • Eerste Prioriteit is WB21: veiligheid en waterstaatkundige verzorging. Nummer 2 is de KRW, maar dat speelt pas echt in 2008/2009. Hier spelen vooral onzekerheden een rol. <i>‘De verwachting is dat het heel erg wordt met de KRW, maar dat was ook zo bij WB21 en dat bleek prima in te passen in bestaand beleid. Mijn algemene indruk is: het valt wel mee in Zeeuws Vlaanderen.’</i> • In WB21 zit veel lokaal werk. De landbouw draagt via de waterschapsheffing voor een belangrijk deel bij aan de kosten, maar de verbeteringen komen de landbouw ook ten goede. Het hele waterhuishoudkundig systeem was tot nu toe gedimensioneerd op een waterafvoer van 10 mm. Als er meer regen komt dan heeft dit rechtstreeks effect op de afvoer. De watertoets wordt een belangrijk instrument.

- De Kaderrichtlijn Water moet in economische zin kunnen. De vraag is wel waarom wij in Nederland meteen de meest strenge vorm kiezen als het niet hoeft. Dit kan als consequentie hebben dat boeren afhaken.
- De KRW, die voorschrijft dat in 2015 een goede ecologische toestand moet zijn bereikt in rijkswater zoals het VZM en in de binnenwateren. In feite is het binnenwater afhankelijk van het buitenwater, hier zit een wisselwerking tussen.
- Voor de Kaderrichtlijn Water is een zoetwaterstudie Zuid-Holland uitgevoerd. Deze studie is vooral inventariserend en levert geen (robuuste) oplossingen. Het Haringvliet wordt als knelpunt gezien.
- Op dit moment lijkt de Kaderrichtlijn Water vooral kwalitatief ingestoken. De doelstellingen zijn erg belemmerend en niet realistisch. Het gevoel is dat zij te streng zijn geformuleerd. Het dilemma zit vooral in de relatie tussen streefdoel en resultaatverplichting. Met name die resultaatverplichting moet realistisch zijn. In het behalen van doelstellingen ben je ook afhankelijk van de aanvoer uit andere landen, in hoeverre heb je dan nog speelruimte als Nederland zijnde. Je zit tenslotte aan het eind van de rit (van het water).
- De Kaderrichtlijn Water maakt geen keus en geeft aan dat je zowel zoet als zout kunt doen. De nutriënten zitten vaak nog diep in de grond, die kun je niet zomaar oppakken die blijven daar zitten. Misschien dat je wel met technische middelen dit op kunt pakken (fosfaat binden via ijzer), maar dit kunnen erg kostbare oplossingen zijn.
- Kaderrichtlijn Water (leidt tot verbetering in waterkwaliteit, mestwetgeving, aanpakken diffuse bronnen – positieve trend)
- Was vroeger het waterbeheer alleen op landbouw gericht, nu ook op natuurontwikkeling. Vandaar de wens om kreken te isoleren, die voorheen onderdeel waren van het hoofdafwateringssysteem en ook een boezemfunctie hadden.
- De kwaliteit van het water moet uiteraard voldoen aan de landelijke norm. Zo worden er ook teeltvrije zones ingevuld langs de waterlopen.

EU Landbouwbeleid

- De concurrentie binnen EU met name op het vlak van de landbouw zal voor de toekomst grote impact hebben op hoe rendabel het nog is, ook in de Delta. Dit is een ontwikkeling die zeker meegenomen moet worden, net als de diversificatie in het landelijk gebied (recreatie e.d.).
- Vanuit het EU-beleid was er altijd ondersteuning, maar dit wordt steeds minder. Dit betekent dat er nog sneller opgeschaald wordt of dat bedrijven samengaan en meerdere deelnemers bevatten. Ten aanzien van opschaling is de regelgeving niet altijd flexibel, dit belemmert de ontwikkeling van de landbouw.
- Het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB) heeft tot gevolg dat de subsidies afgebouwd zullen worden. Er moet echt voor de markt geproduceerd worden om rendabel te zijn.
- In ieder geval zullen de bemestingsnormen strenger worden per 01-01-2006. Dit zit op de grens van de optimale landbouwproductie. Ook met het oog op de Kaderrichtlijn Water zullen er nieuwe ontwikkelingen zijn, maar die zijn nog niet bekend.
- De hoogintensieve landbouw in het gebied is nu nog beperkt maar dit kan meer worden en dit heeft grote impact op de hoeveelheid zoet water die nodig is.
- In het landbouwbeleid zal met name veel veranderen voor de akkerbouw. In feite overrulen de autonome ontwikkelingen, de ontwikkelingen van de landbouw. Dit zal veel meer impact op de landbouw hebben dan de (zoet)watervoorziening.
- Er is de nodige beweging in de EU en Nederland t.a.v. landbouw:

- Door het veranderend landbouwbeleid hebben bepaalde sectoren in de landbouw het erg moeilijk en kunnen moeilijk concurreren;
- Er zijn mogelijkheden om bepaalde typen landbouw, de zogenaamde handicapgebieden (gebieden die voor de wereldmarkt niet concurrerend kunnen zijn) die toch belangrijk gevonden worden om die te behouden en zij ontvangen subsidie;
- Gebieden waar meerdere diensten worden aangeboden (groen en blauw).
- Ontwikkelingen binnen de landbouw en het landbouwbeleid t.a.v. productie en plattelandontwikkeling (vanuit reconstructie, LNV heeft een Directie Platteland). Het is een kans om in de regio het zoetwatervraagstuk op te pakken ook vanuit het perspectief van de leefbaarheid. Misschien dat daar interessante alternatieven uit komen.

Overig (nationaal / provinciaal) toekomstig beleid – economisch, ruimtelijk

- Als het gaat om toekomstige ontwikkelingen moet ook gekeken worden naar het economisch en ruimtelijk perspectief. Functies zullen veranderen waardoor er verwacht wordt dat er minder landbouwgrond nodig is. Dit betekent dan dus ook dat er minder zoet water nodig is. Wellicht dat er dan ook meer ruimte ontstaat voor berging / conservering.
- In hoeverre de druk op de landbouw verdwijnt en er de mogelijkheid is voor het ontwikkelen van nieuwe functies hangt van het toekomstig beleid af. Dit zit bij de provincies. Je moet in ieder geval het imago van rust en ruimte benutten. Ook een goede verkaveling (fysieke inrichting) is belangrijk, gericht op vergroting van bedrijven zodat men klaar is voor de structuur van de toekomst.
- Je moet nadenken over het grondgebruik, dus welke grond gebruik je waarvoor. Dit is een ruimtelijk ordeningsvraagstuk waarbij de terugtrekkende landbouw aan bod is. Dit is enerzijds een kans voor natuur, anderzijds biedt het kansen voor nieuwe functies (en hoe ziet dat eruit?).
 - Duurzaamheid in combinatie met landbouw, maar levert dat ook een duurzaam watersysteem op?
 - Een oplossing die leidt tot het uitkopen van landbouw, hoe dan verder met de vitaliteit van het platteland?
 - Hoe ga je om met de recreatiefunctie, werkt dit belemmerend of juist stimulerend?
- Als provincies moet je weten wat je wilt. *Wil je wel overal vee en glastuinbouw hebben en wat doet dat met het landschap. Die discussies zijn wel heel erg relevant. Dit heeft invloed op de discussie in de Delta, moet je als landbouwer in de Delta ook overal over zoetwater kunnen beschikken. Geldt er bijvoorbeeld een maximum, of moet je hiervoor betalen.*
- De reconstructieplannen richten zich voornamelijk op de structuurverbetering, de ontsluiting van percelen en polders.
- Op het platteland is landbouw een essentiële sector voor economische draagkracht. Er is geen vervangende sector, waardoor het verdwijnen van landbouw grote sociale en economische gevolgen voor het platteland zal hebben.
- Dus bij de verdere ontwikkeling van de Delta moet je ook kijken naar de ontwikkeling op de lange termijn voor de landbouw: welke landbouw is ook straks nog mogelijk / rendabel. Er is wel een keerzijde: *'de provincie weet ook niet wat ze met het buitengebied moet als de boer er niet meer is: een braakliggend landschap vol steekels.'*
- Toch zal Zeeland naar verwachting wel een 'blauwgroene' pluk blijven in het geheel van Europa.

- In het politieke veld van LNV zijn ook ontwikkelingen zichtbaar. Zo wil de politiek dat er een landbouwvisie opgesteld wordt. Deze moet de visie van LNV op de ontwikkelingen in de landbouw geven. De noodzaak hiertoe is nu op de agenda gekomen.
- Op dit moment is er nog geen sprake van wateroverlast. Vanuit Ruimte voor de Rivier zijn er plannen om het VZM te benutten als waterbergingslocatie. Dit geeft weer een heel ander perspectief op de ontwikkelingen en zal in het toekomstige beleid een rol gaan spelen. Daar is het meer niet op gebouwd en kan risicovol zijn.
- Ook visueel zal er in het landschap veel veranderen door verstedelijking en toerisme.
- Het transport van het VZM is transport in richting van noord naar zuid en is economisch erg belangrijk. In die zin wordt West-Brabant ook steeds belangrijker op economisch vlak: snelweg A4 Zuid, de HSL en de ontwikkelingen rondom Moerdijk. Dit is een ontwikkeling die ook in de toekomst meegenomen moet worden, je bent deel van een groter geheel.

Kierbesluit

- Het Kierbesluit heeft met name invloed op Goeree-Overflakkee.
- Het is de vraag of hoe de ontwikkelingen rondom de Kier en het VZM zullen verlopen. Misschien dat er in de toekomst andere inzichten zullen ontstaan waardoor de ontwikkeling een andere kant op gaat.
- Is de Kier permanent? Ik kan me voorstellen dat dat besluit onder de druk van zeespiegelstijging en bestrijding van de zoutindringing in Waterweg en Hollandse IJssel in de toekomst wordt teruggedraaid. *'Het Haringvliet is een mooie zoetwatervoorraad die we goed kunnen gebruiken.'*
- Het Kierbesluit heeft met name invloed op Goeree-Overflakkee. Daar heeft men te maken met onzekerheden aangaande de ontwikkelingen rondom kwel. Ook blijft er onzekerheid of de zoetwatervoorziening ook in de toekomst mogelijk is. Hier wordt nu al aan 'gemorreld' en onduidelijk is wat de toekomst brengt. De landbouw heeft soms wel het gevoel dat zij op moeten boksen tegen 'de rest' en met name ten opzichte van natuur. Om de zoetwatercompensatie mogelijk te maken moeten gronden verworven worden. Dit zijn agrarische gronden, ongeveer 100 ha. Soms zijn dit ook goede gronden en dat valt toch moeilijk te accepteren. Het verdwijnen van landbouwgronden waardoor er dus minder landbouwbedrijven zijn, zet ook het overige bedrijfsleven onder druk.
- Het Kierbesluit is genomen en er zijn compenserende maatregelen benoemd om de zoetwatervoorziening te waarborgen. 'Getemd getij' wordt door dhr. Bikker echter als de autonome ontwikkeling gezien, waardoor de beschikbaarheid van zoetwater uit het Haringvliet verder zal afnemen. Daarvoor is nog geen oplossing gevonden. Dit is ook een reden dat de landbouw tegen de Kier was. Het is zeer belangrijk dat de Hollandse IJssel zoet blijft. Een zout/brak Haringvliet vergroot de kans dat het chloridegehalte in de Hollandse IJssel gedurende bepaalde condities te hoog wordt. Door de zeespiegelstijging zal de zouttong verder landinwaarts indringen. Dat is er een hogere rivierafvoer nodig om de zouttong terug te dringen.
- Objectieve monitoring is noodzakelijk om ervoor te zorgen dat de toezegging dat het zout niet verder dan Middelharnis-Spui zal komen, te controleren. De toekomst zal moeten uitwijzen of deze toezegging daadwerkelijk gehandhaafd wordt.
- Toch bleek er budgettair nu al onvoldoende mogelijk, de compenserende maatregelen zijn voor kosten van het rijk.

Zoals hierboven is beschreven heeft het beleid een sterke invloed op de ontwikkelingen in de Delta.

De toekomst van de landbouw

Toekomst landbouw algemeen

- Het zou interessant als het gebied komt met een visie of signaal. Dit moet gebaseerd zijn op de landbouwkundige aspecten (verkaveling). De vraag is dan wat het ons oplevert aan rijksdoelstellingen en welke partners er voordeel van hebben. Er valt zeker te praten, maar het gaat wel om een gedeelde verantwoordelijkheid en financiering.
- De focus moet gezet worden op een gezonde en innovatiekrachtige sector. Dit betekent dat de sector niet door z'n poten moet zakken. In feite moet je het EU-beleid terugkoppelen naar Nederland en dit oppakken.
- Het is economisch wel belangrijk om de bollenteelt in de streek te houden, want dit levert financieel rendement op.
- *De gebieden waar men in Nederland verwacht dat die het meest concurrerend zijn liggen op de overgang van hoog naar laag NL (grens Groningen, Friesland, over de IJsselmeerpolders, richting Delta inclusief kleigebieden West-Brabant en gedeelten van de Zeeuwse eilanden).*
- Je moet de balans opmaken: wat kan waar op basis van het vrije marktmechanisme (transportkosten, aan- en afvoer, nabijheid van andere functies t.a.v. grondprijis). Er zijn bijvoorbeeld soorten landbouw die minder afhankelijk zijn van het water en die terrein winnen, zoals de glastuinbouw en de intensieve veehouderij, ten koste van de vollegrondse landbouw.
- Op dit moment is het beleid nog vrij liberaal. De overheid is nog niet genoodzaakt geweest om in te grijpen. Als het beheer van het gebied door de boeren achterblijft zal dit mogelijk wel het geval zijn.
- *'Voor het economisch perspectief zijn externe factoren en marktwerking veel bepalender dan dat beetje zoet water. Ik heb wel eens het gevoel dat de 'waterstrohalms' wordt aangegrepen om nog wat te vangen.'*
- Er zal nooit helemaal sprake zijn van uitplaatsing. Er blijft toch een gedeelte van de landbouw zitten, maar men zal er meer naast doen. Hierbij geldt dat je akkerbouw makkelijker in deeltijd kan doen dan een melkveehouderij.

Bedrijfsvoering landbouw

- Boeren moeten ook veranderen in hun ondernemerschap. *'Ze moeten meer een platelandsondernemer zijn dan een akkerbouwer.'*
- Vaak zijn de huidige 'oude' grondeigenaren al verbreed en dat is rendabel. Als dit door iemand wordt overgenomen moet je afwachten wat het dan oplevert. Dit is in feite een beslissing waar je in gaat investeren. Investeren in de landbouw is nodig, maar je kunt ook in de verbreding investeren. Hoe verder te gaan hangt sterk af van de liberale markt.
- Als autonome ontwikkeling voor de delta geldt dat er meer veehouderijen zullen komen. De landbouw zelf zal vooral behoefte hebben aan optimale verkaveling, goed beregeningswater, planologische ruimte voor bedrijfsontwikkelingen, etc. Kortom, alles waarmee de structuur van de bedrijven verbeterd. Zij zal geen keuzen (willen) maken voor gebieden met een hoofddoelstelling natuur. Dit komt ook omdat de landbouw alles nog open wil houden.

- Voor de akkerbouw gelden de marktordeningregels vanuit de EU. Als gevolg van overproducties in de verschillende landbouwsectoren in Europa en mondiaal, staan de marktprijzen zwaar onder druk. Hierdoor is de rentabiliteit van de verschillende teelten marginaal en is er weinig marktperspectief voor alternatieven in het bouwplan. De economische potentie van de akkerbouw wordt minder. Hierdoor ontstaat er een grotere drang om te verbreden (met name richting recreatie). Voor aardappelen geldt ook dat men zich verder kan specialiseren en doet aan schaalvergroten. Het aangaan van samenwerkingsverbanden, tussen agrarische ondernemingen staat tegenwoordig steeds meer in de belangstelling vanwege de kostenbesparing.
- De melkveehouderij groeit sterk. Op de zandgronden ontstaat een overdruk. Zeeland is hiervoor een goed alternatief omdat het gaat om goedkope grond en naar verwachting zal er veel grond vrijkomen, bijvoorbeeld in de ‘zak van Zuid-Beveland’ of op Schouwen.
In het kader van het mestbeleid wordt het steeds belangrijker om meer grond in gebruik te hebben dan in het verleden bij gelijkblijvende veestapel. De aanwending van mest wordt aan steeds strengere normen gekoppeld, om toch mest op eigen grond te kunnen uitrijden wordt het belangrijker meer grond in gebruik te hebben. Dit betekent een ontwikkeling richting extensivering.
- Voor de lange termijn blijft er perspectief voor de Zeeuwse aardappel, dit gebied komt vanwege z'n geografische ligging goed in aanmerking voor de vroege tafelaardappel. Daarnaast is er in de delta een sterke infrastructuur op het gebied van verwerking. De Zeeuwse aardappel wordt voor 50 - 60% benut voor de verwerkende industrie (chips, friet etc).
- De toekomst van de teelt van suikerbieten is ongewis en sterk afhankelijk van de voorstellen van de Europese commissie in het kader van de hervorming van het suikerbeleid. Als deze poot onder het akkerbouwbedrijf wegvalt en de huidige malaise rond de prijsvorming niet verbeterd, is de toekomst van veel hoofdberoepsbedrijven akkerbouw ongewis. Dit geldt voor heel Nederland/NW Europa.
- Voor de vollegrondsgroente zit je op een verdringingsmarkt. Hier kun je sceptisch zijn over de ontwikkelingen voor de lange termijn.
- Suiker is op dit moment nog gequoteerd en met een vast prijsregime, maar de vraag is of dit vanuit de EU ook zo blijft. Als suiker ook onder het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid gebracht gaat worden en de EU-vergoeding aanzienlijk daalt, is het maar de vraag of de boeren dit gewas in de huidige omvang blijven telen. Er is dan immers sprake van een lager saldo. Er is momenteel geen echt alternatief gewas qua saldo voor de suikerbiet. Mogelijk dat het aandeel graan nog iets zal toenemen of dat de teelt van energiegewassen zal toenemen onder de huidige prijzengekte voor energiedragers (koolzaad, hout, olifantsgras etc). Er zal in ieder geval een nieuw evenwicht gaan ontstaan met aanzienlijk minder boeren. Je kunt niet spreken van volumebeleid, het is de markt die hierin bepalend is.
- Toename intensivering landbouw (glastuinbouw – watervraag neemt toe)
- Het beleid, in de vorm van de Kaderrichtlijn Water, wordt ook strenger. Dit belemmert in sterke mate de bedrijfsvoering.
- Er vindt een omschakeling plaats naar grove groententeelt. Tarwe zal in de toekomst hooguit een wisselteelt zijn. De consument vraagt vooral om verse groenten en dit betekent dat je moet opschalen. Ook wordt veel gebruik gemaakt van deeltijdarbeid of het leveren van huurgrond.
- En of je nu rechtsom of linksom gaat, aan de ene kant gaat het om intensivering en aan de andere kant om schaalvergroting.
- Er liggen kansen voor fossiele brandstoffen en biomassa, maar dan moet je dit wel stimuleren. Dit betekent geen accijnzen heffen op milieuvriendelijke brandstoffen.

- op de akkerbouw komt meer druk, dus dit zal meer benut worden als wisselteelt
- andere teelten zullen toenemen wat tot gevolg heeft dat zoet water steeds belangrijker wordt
- Vanuit de autonome ontwikkeling gezien richting landbouw moet je oplossingen zoeken waarmee je geld kan verdienen en waarde kan creëren. Een voorbeeld is Aquacultuur, dit is een nieuwe sector die uitgaat van de productiekant (waar is vraag naar, dat produceer je).
- Je merkt ook dat bedrijven meer omschakelen naar teelten die daar nooit hebben plaatsgevonden, en die meer zoet water vragen. Hierdoor neemt die vraag ook toe. Je kan niet van de overheid verwachten dat er altijd maar onbeperkt zoet water beschikbaar is.
- Voor akkerbouwers is het steeds moeilijker een inkomen te verwerven. Door overproductie hebben veel boeren nu bijvoorbeeld nog voorraden uien in de schuur liggen. 'Daarom ondersteunt de LTO boeren in de eigen keus voor neveninkomsten: boerderijcampings, akkerrandenbeheer en dergelijke.'

Er moet een balans komen tussen de afvoer – er is nu veel afvoer – en het benutten van bronnen, er worden nu veel bronnen benut. Er ligt in die zin een kans in de reconstructieplannen om via beekherstel dit op te pakken (dit krijgt veel aandacht daarbinnen).

Verandering in natuurlijke omstandigheden

Zeespiegelstijging / Verzilting / Zoute kwel

- Ook al is er een garantie voor zoet water, dan zullen andere invloeden gaan spelen zoals de verzilting en zoute kwel.
- *'Ik ben bang voor zoute kwel.'* De kier betekent dat er heel goed moet worden gemonitord in de polder / het grondwater. *'Je bent er niet met een zoetwaterkanaal; dat is letterlijk een oppervlakkige oplossing.'*
- Uiteindelijk zal autonome ontwikkeling (zeespiegelstijging, zoute kwel, bodemdaling) er wellicht toe leiden dat ook op Goeree de boeren aan landschapsbeheer moeten gaan doen, met de beheervergoeding die daar bij hoort. Wellicht dat er kansen zijn voor productie van biomassa.
- Doordat de zeespiegel stijgt, komt er meer zout onder het land. De zeespiegelstijging speelt ook in op de emoties en dan wordt het een andere discussie.
- In feite zit de zoute kwel er al en het doorspoelen kan vaak niet of maar in beperkte mate.
- Vanuit de autonome ontwikkeling wordt zoute kwel een vraagstuk. Vooral op Tholen dat het laagste ligt in Zeeland zal dit betekenen dat sloten doorgespoeld moeten worden om te voorkomen dat er zoute kwel indringt.
- Door autonome ontwikkeling zal niet veel veranderen (als het VZM zoet blijft), we zullen (op die 2000 ha in Zeeland) hooguit wat meer moeten doorspoelen door de zoute kwel.
- Ik geloof niet dat zeespiegelstijging de huidige situatie qua zoute kwel de komende 50 jaar zal beïnvloeden. *'Het maakt voor de kwelbestrijding weinig uit of je nu met je perceel op –80 cm zit of op –180 cm.'*

Veiligheid

- De dijkkring om het VolkerakZoommeer heeft een veiligheidsnorm van een primaire kering (C), het is waterkerend. Daar moet je ook rekening mee houden.

- De autonome ontwikkelingen zijn geen kans, maar ook niet echt een bedreiging. In feite ligt de eindveiligheid aan de rand van het gebied.
- De vraag is of veiligheid in de toekomst nog zo sterk op de voorgrond ligt als er een andere generatie in het gebied woont. Op dit moment ageert men al heel sterk tegen ontpoldering, dus veiligheid is een duidelijke randvoorwaarde maatschappelijk gezien.

Aan- en afvoer van water

- De geleidelijke zeespiegelstijging zal ertoe leiden dat op meerdere plaatsen de gemaalcapaciteit moet worden vergroot door de hoeveelheid die afgevoerd moet worden.
- Er zullen meer pieken en dalen komen: in de winter zal er veel afvoer zijn, terwijl in de zomer er sprake is van weinig afvoer.
- Het zoete water neemt bovenstrooms af: gletsjers smelten (hoe win je dan de discussie?). De gebieden waar de gletsjers smelten hebben zelf ook water nodig. Zij zullen stuwdammen bouwen om het zoete water in het eigen gebied te houden. Er komt dus minder water naar het achterland. Dan zul je ook bekkens moeten bouwen, maar dit is een erg dure oplossing.
- Bij droogte zal er meer water afgetapt worden, want water in de sloten is nodig. Dan zal het moeilijk zijn om de zouttong terug te drukken. Als er een droge zomer optreedt, moet je in het riviersysteem maatregelen nemen.
- Je moet ook uitgaan van een weinig-water-situatie. Dit betekent voor de lagere delen dat er water aangevoerd moet worden en dat er vanuit de hogere delen waterberging nodig is.
- Door de klimaatverandering zijn er meer pieken in de neerslag te verwachten.
- De pieken in de rivier moet je afvoeren, mogelijk dat dit naar de Oosterschelde kan. Het is dan wel de vraag welke invloed dit heeft op de ecologie.

Oplossingen en maatregelen

- Wellicht dat je per gebied een bepaald *service-niveau* moet vastleggen: welke vorm van zoetwatervoorziening kun je waar garanderen. Mogelijk dat dit ook juridisch vast te leggen is.

Peilverandering

- Als er een hoger peil komt hoeft die geen probleem te zijn. Een hoger peil zorgt ervoor dat je de kwel ook sneller kwijt bent. Door het peil een halve meter te verhogen wordt de kwel teruggedrongen. Dit is een lange termijn investering die bijvoorbeeld doorgevoerd moet worden in de drainage (die moet je hoger leggen). Om dit te realiseren moet je daar tijd voor nemen. Dit kan niet zomaar overal aangepast worden.
- Er zijn gedachten om de hoogte van de peilen te veranderen, maar dit werkt niet om in tijden van droogte de landbouwpercelen van zoetwater te voorzien: de grondwaterstroming in de veengebieden is daarvoor veel te traag. In feite betekent het dat je mensen uitrookt. Het malen van water zal nodig blijven
- Het zoetwaterpeil in het Haringvliet is belangrijk ook voor de scheepvaart. Met name de scheepvaart tussen Moerdijk en Rotterdam kan slechts bij een bepaald peil varen vanwege de doorgang bij Dordrecht. Als het peil te laag is dan is er minder scheepvaart mogelijk.

- Met flexibel peilbeheer zou al veel meer kunnen inspelen op het verschil in behoefte.
- Peilvariatie is een marginale oplossing; dit draagt onvoldoende bij ten tijde van een zoetwatertekort. Dit leidt tot een oogst- en kwaliteitsprobleem. Het IJsselmeer is wel een potentiële bron van zoetwater, maar het Noorden van Nederland maakt ook gebruik van die bron, dus het is maar de vraag of dit een oplossing is. Uiteindelijk gaat het dan om de vraag hoe je het water verdeelt over (hoog en laag) Nederland. Als het nijpend wordt moet er een verdelingskeus gemaakt worden. Natuurlijk zullen op regionale schaal alle mogelijkheden benut worden.

Alternatief zoetwater aanvoer

- Er moeten slimme systemen bedacht worden om het zoete water toch te kunnen benutten. Voor waterzuivering worden steeds verfijndere technieken ontwikkeld. Dit moet ook wel vanwege de voedselveiligheid en de mogelijke claims die daar uit voortvloeien. Wellicht dat hier opties liggen.
- Als alternatief is zoetwateraanvoer via het noorden mogelijk. West-Brabant kan mogelijk rechtstreeks water aftappen van het Hollands Diep.
- Omdat Noord-Brabant een verdrogingsprovincie is, is grondwater geen alternatief voor zoetwater.
- Een andere optie is gebruik van rwzi-effluent, zoals gebeurt in Westerschouwen. Overigens is veel effluentwater vaak te zout door zoute kwel in lekke riolen, dit is wel een aandachtspunt. Het zuiveringswater is niet altijd geschikt, want hier zitten vaak toch nog te veel voedingsstoffen in.
- Bergen en conserveren van water is geen reële optie. Ook grondwateronttrekking is niet overal mogelijk als gevolg van verzilting.
- Waterconservering is een oplossing, maar voorraadvorming (bergingslocaties) is economisch gezien geen totale oplossing qua haalbaarheid als alternatief voor de wateraanvoer.

Ontstaan nieuwe knelpunten

- Door ontwikkelingen in de toekomst (zoals autonome ontwikkeling) zal een aantal nieuwe knelpunten ontstaan. De vraag is of je de huidige situatie van onbeperkt zoet water ook dan in stand moet houden.
- Door ontpoldering geen extra problemen. *'De effecten van ontpoldering blijven lokaal, hebben geen uitstralende werking want er komt weer een nieuwe zeevering achter te liggen.'*
- Er is geen begrip voor de ontpoldering van de Westerschelde omdat gewoon niet duidelijk is waarom dit nodig is.
- Ook moet je maatregelen nemen om de overlast te verminderen. Misschien dat een heel ander beheer een oplossing kan zijn. Je zult ook problemen oproepen als de wateren ineens zout worden. Toch is ook doorspoelen een riskant systeem omdat er via een andere route 'vies water' het systeem in komt.

Benutten van nieuwe informatie

Lopende studies / onderzoeken

- Er moet een link gelegd worden met de studies die nu uitgevoerd worden door het ministerie van Verkeer en Waterstaat (nationale droogtestudie en droogtestudie MidWest-Nederland). De vraag is op basis waarvan in die studies keuzes gemaakt worden.

- De landbouwstudie die nu uitgevoerd wordt bij LNV/Alterra zal veel meer benut moeten worden, bijvoorbeeld ook in relatie tot de Planstudie van het VZM. Het te kiezen alternatief heeft impact op de landbouw, de vraag is in welke mate de landbouw in de toekomst nog in het gebied aanwezig zal zijn.

Toedeling van knelpunten aan regio's (zie indeling WL)

Regio (noord naar zuid)	Knelpunt
Voorne Putten	
Hoekse Waard	
Goeree	<ul style="list-style-type: none"> • Goeree-Overflakkee en Haringvliet: <ul style="list-style-type: none"> - Doordat er stroming in het Haringvliet blijft zal er nauwelijks overlast zijn van blauwalgen. - Er wordt geïnvesteerd in een alternatieve zoetwatersituatie. <p>Met een beperkte investering op Goeree-Overflakkee zal de zoetwatervoorziening daar geregeld zijn.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Op Goeree-Overflakkee zijn rondom Deltanatuur keiharde afspraken gemaakt. Toch is het gebied nog niet gewend aan het idee. Het moet ook voor de toekomst een goede oplossing zijn. Een oplossing rondom de Kier is technisch mogelijk, maar gevoelsmatig ligt dat anders. • Goeree-Overflakkee is erg bang voor de invloed van zout water. Hier kan een gevaarlijke situatie ontstaan als het plan van zoet op zout niet lukt.
Oost-Flakkee	(zie Goeree)
Schouwen-Duiveland	<ul style="list-style-type: none"> • Neem Schouwen-Duiveland. Dat eiland ligt in het zout en heeft toch een behoorlijke landbouw. Hier ondersteunt men de landbouw met recreatie.
St. Philipsland	
Tholen	
Noord-Beveland	<ul style="list-style-type: none"> • Noord-Beveland ligt in het zout, door schaalvergroting zijn daar levensvatbare bedrijven.
Walcheren	
Zuid-Beveland	<ul style="list-style-type: none"> • In Zuid-Beveland maakt men gebruik van de pijpleiding.
Reigersbergsepolder	
West-Brabant Noord	<ul style="list-style-type: none"> • De kassenteelt is sterk in ontwikkeling, met name in West-Brabant. Er zou gekeken moeten worden in hoeverre die teelt werkelijk afhankelijk is van de aanvoer van water via het oppervlaktewater. In veel gevallen maken zij rechtstreeks gebruik van ruw of schoon drinkwater. Dit is een vraagstuk waar aandacht voor zou moeten zijn. • Omdat Noord-Brabant een verdrogingsprovincie is, is grondwater geen alternatief voor zoetwater. In het kleigebied zijn wellicht wel mogelijkheden, maar er is een provinciaal uniform beleid. Er zijn ongeveer 10.000 beregeningsvergunningen afgegeven en circa 300 miljoen m³/j grondwater wordt door industrieën en voor drinkwaterbereiding gebruikt. Over het gebruikte grondwater, dat bij de provincie geregistreerd moet worden, wordt een grondwaterheffing geheven. • Er zijn in Noord-Brabant veel "slapende vergunningen"

	<p>voor onttrekkingen. Er worden geen nieuwe grondwateronttrekkingen toegestaan, tenzij elders een onttrekking van dezelfde grootte wordt opgeheven. Het totaal onttrokken volume blijft gelijk. Kortom verplaatsen is toegestaan met een uitzondering voor natuurgebieden (EHS), waar het beleid is om onttrekkingen geheel te stoppen.</p> <ul style="list-style-type: none"> • De rivierklei en veen in West-Brabant kun je vrij breed benutten. Met name als het gaat om ecologische kwaliteit liggen er kansen. Ook is het belangrijk om oog te hebben voor hoogwaterbescherming, want dit gebied is daar gevoelig voor. • Zeespiegelstijging (speelt in West-Brabant in beperkte mate)
West-Brabant Zuid	(zie West-Brabant Noord)
Zeeuws-Vlaanderen West	
Zeeuws-Vlaanderen Oost	<ul style="list-style-type: none"> • De Braakman blijft wel onderdeel van het hoofdwatersysteem. Het heeft een afwateringsgebied van 22.000 ha, waarvan 17.000 ha in België. Volgens het traktaat moet die afwateringsfunctie intact blijven, daartoe wordt de gemaalcapaciteit naar de Westerschelde vergroot. • Er is destijds door DeltaN een betonnen leiding aangelegd vanuit Vlaanderen om te voorzien in drinkwater.

Knelpunten zoetwaterwatersituatie voor *Estuariene Dynamiek*

Je moet eerst beginnen met no-regret maatregelen, en dat is de zoete variant. Mogelijk dat het water al kwalitatief beter wordt, dat vanuit West-Brabant en Vlaanderen komt, door allerlei maatregelen. In 2003 en 2004 is de hoeveelheid blauwalgen al sterk meegevallen. *‘Een beetje zout is geen oplossing en je kunt dan niet meer terug. De zoute variant is een onomkeerbaar proces.’*

Geen zoetwatervoorziening uit het VZM en geen of verminderde zoetwatervoorziening uit het Haringvliet

- Door alle betrokkenen wordt dit als een knelpunt gezien. De mate waarin dit als echt knelpunt of als een aandachtspunt in een integrale afweging wordt gezien varieert tussen de betrokkenen.
 - Het is de vraag of de huidige situatie van onbeperkt zoetwater in stand moet blijven.
 - Je moet zuinig zijn op zoetwater, bovendien is er een belofte gedaan. Het beschikbare zoetwater moet dus behouden blijven.
 - De beschikbaarheid van zoetwater is een mondiaal probleem. Nederland moet zijn zoetwatervoorraad bewaren.
 - Het VZM is een zoetwaterbuffer die behouden moet blijven.
 - Is het een probleem OF wordt het als een probleem ervaren?
 - Een goede zoetwatervoorziening voor de landbouw is niet hetzelfde als het handhaven van de huidige zoetwatervoorziening.
 - Wat betreft de ontwikkelingen rondom estuariene dynamiek zal het zoete water op peil gehouden moeten worden. Als dit niet kan, houdt het op. *‘En de boeren? Die worden gewoon uitgekocht.’*

VZM

- Als het VZM zout wordt, kan geen zoet water meer ingelaten worden voor (onder andere) zoetwatervoorziening voor de landbouw.
- Een zout VZM veroorzaakt vooral een knelpunt voor Zeeland en Noord-Brabant.
- Als het VZM zout wordt, moet je niet met water gaan slepen. Dat is niet duurzaam.
- De sturing moet ingezet worden op de Volkeraksluizen. Deze ingreep heeft namelijk consequenties en impact voor de gehele Delta.
- Je moet eerst de zoete (doorspoel)variant proberen met bijbehorend beheer. Als dat niet lukt dan pas over gaan op de zoute variant. De zoute variant brengt nog te veel onzekerheden met zich mee. Het zout wordt ook pas geaccepteerd als de zoete variant echt niet blijkt te werken.
- Doorzetten van het huidige beheer van het VZM en zoet doorspoelen hebben een hoog no-regret gehalte. Bovendien, hoe groot is het probleem nu eigenlijk en kun je dat niet gewoon beter beheersen. ‘Met een doorlaatmiddeltje zoet en zout mengen zie ik niet zitten, zie het Veerse Meer vóór ingebruikname van de Katse Heule.’
- Als het VZM zout wordt moet je niet met water gaan slepen, dat is niet duurzaam. Je moet dan overstappen op gebiedseigen water en op andere gewassen, dus niet overal pijpleidingen aanleggen. Voor Oost-Flakkee en West-Brabant kun je nog wel denken over duurzame zoetwateraanvoer van elders, maar niet voor Tholen. Daar treedt bijvoorbeeld nu al zoute kwel op. Dus niet voor het Scheldestroomgebied. ‘Dat is dus vechten tegen de bierkaai.’
- Er zal veel zoet water nodig zijn om het VZM door te spoelen. Dit betekent een extra aanspraak op de beschikbare hoeveelheid zoet water.
- Stel dat er rondom het VZM (qua waterkwaliteit) geen problemen zouden zijn en dan was het zoet. De landbouwers hadden dan in de lengte der dagen over zoet water kunnen beschikken. Om dat helemaal te benutten hadden ze misschien wel zelf wat aanvoerkanalen moeten graven, maar dat moeten de boeren dus zelf betalen. Daar is men niet erg happig op, en daar wil men niet aan (daarom wordt er op Tholen maar beperkt water benut uit het VZM).
- Ook al zal het VZM mogelijk in de toekomst zoet blijven, is dit nog geen garantie voor zoet water. Als er weer watertekort dreigt in de zomer dan zal het doorspoelen niet de eerste prioriteit hebben en dus stoppen. Dan gaat water dat naar Zuid-Holland moet toch echt voor (het heeft een hogere prioriteit) op het doorspoelen van het VZM. Dit is ook één van de risico’s rondom dat VZM. Als je wilt doorspoelen dan moet je dat continue blijven doen ook in de zomer, anders heb je nog steeds last van de blauwalgen. Dus als doorspoelen niet mogelijk is zullen de blauwalgen weer groeien en zit je met dezelfde problemen.

Haringvliet

- Getemd getij op het Haringvliet betekent dat uit het Haringvliet minder tot geen zoet water ingelaten kan worden voor (onder andere) zoetwatervoorziening voor de landbouw.
- Een zout Haringvliet veroorzaakt vooral een knelpunt voor Zuid-Holland.
- Het is de vraag of de zoutindringing (de zouttong) onder controle kan worden gehouden en hoe snel ingegrepen kan worden, als het zout te ver indringt.

Toename zout heeft invloed op de omgeving:

- Door een zout VZM neemt de zoute kwel toe in de omliggende regio’s.
- Door een zout Haringvliet neemt de zoute kwel toe in de omliggende regio’s.
- Als er (zout) getij komt op het VZM dan kan dat gevolgen hebben voor de dijkbekleding, voor de gemaalcapaciteit en voor de waterinlaten (die in een zoete situatie

in 1^e instantie gebruikt worden voor het peilbeheer en pas in 2^e instantie voor zoetwater t.b.v. berekening).

Nut en noodzaak estuariene dynamiek

- *'Ik vind tot nu toe de discussie (over estuariene dynamiek) heel ver weg.'* De Integrale Visie Deltawateren en de besluiten die daaromtrent zijn genomen zijn niet bekend. In die zin zou de communicatie op dat vlak nog sterk verbeterd kunnen worden.
- Communicatie over nut en noodzaak van estuariene dynamiek is niet altijd helder. Hierdoor richt men zich vooral op de nieuwe knelpunten die zullen ontstaan, terwijl estuariene dynamiek ook oplossingen van bestaande knelpunten aandraagt.
- Goede landbouwgrond wordt opgeofferd aan natuur.
- Als er geen blauwalgenprobleem in het VZM was, zou er veel minder aandacht zijn voor estuariene dynamiek en een zout VZM.
- De bottomline is of het wel verstandig is een natuurtintje te geven aan die hele goede landbouwgrond die we hier hebben. *'Maar met estuariene dynamiek zoek je de problemen op.'*
- Het grondgebruik moet betaalbaar blijven, dus waarom zou je natuur aanleggen dat geld kost. Natuur moet zichzelf vormen en dat moet je niet gaan maken.

Toekomst van de landbouw

- Door het wegvallen van het VZM en/of het Haringvliet als zoetwaterbekkens heeft de landbouw in de toekomst minder mogelijkheden, omdat bepaalde toekomstscenario's afgesneden worden. Daarnaast wordt de bedrijfsvoering onzekerder met het risico dat bedrijven wegtrekken.
- De toekomst van de landbouw is afhankelijk van een groot aantal factoren waarvan de zoetwatervoorziening er een is. Vooral het Europese en nationale beleid en de mondiale marktontwikkeling zijn ook belangrijk.
- Wat je met de landbouw in marginale gebieden?
- Het grasland in de Delta is erg aantrekkelijk voor rundveehouders uit andere gebieden.
- Je kunt ook inspelen op de veranderende situatie.
- Er zijn twee verschillende uitgangspunten voor de toekomst van de landbouw in relatie tot de zoetwatervoorziening die ruwweg neerkomen op de landbouw die zich aanpast aan de beschikbaarheid van zoetwater, of op de beschikbaarheid van zoetwater die zich aanpast aan de landbouw.
- Je kunt je voorstellen dat de Delta meer een vlekkenkaart wordt, waar veel verschillende nichebedrijven te vinden zijn, op het gebied van zee-, groente- & visteelt (in kwekerijen).
- Van 'belang' is de estuariene dynamiek als wensbeeld, waarbij het landbouwwater-vraagstuk moet worden opgelost en veiliggesteld.
- De overheid moet een garantie afgeven ten aanzien van de levering van zoet water. Als er een prijs aan zoet water hangt moet deze redelijk zijn, zeker omdat er ook nog meer zoet water nodig zal zijn in de toekomst. *'Het maakt mij niet uit waar het water vandaan komt, als het maar betrouwbaar is en tegen aanvaardbare kosten.'*
- Op zich staat in de IVD wel dat waar nu zoet water / landbouw mogelijk is dit ook in stand gehouden moet worden.

Kosten en baten onduidelijk

- Er zijn zowel kosten als baten bij de implementatie van estuariene dynamiek. Hoe de kosten en baten van estuariene dynamiek zich tot elkaar verhouden, is niet duidelijk.
- Het VZM is een rijkswater, dus het rijk moet het oplossen. De tendens is wel dat rijk en provincie dat samen doen.

Afvoer van westelijk Noord-Brabant

- Een hoger peil op het VZM betekent dat de afvoercapaciteit voor westelijk Noord-Brabant afneemt. Hiervoor is mogelijk extra gemaalcapaciteit nodig.
- Om zoutindringing van de Brabantse rivieren te voorkomen, moeten mogelijk sluisen in gebruik genomen worden.

Toedeling van knelpunten aan regio's (zie indeling WL)

Regio (noord naar zuid)	Knelpunt
Voorne Putten	
Hoekse Waard	
Goeree	<ul style="list-style-type: none"> • Provincie Zuid-Holland: 'Zoetwatervoorziening voor de landbouw moet in stand gehouden worden.' De zoetwatervoorziening staat los van het VZM. • Bij Getemd getij kan nog bij Den Bommel ingelaten worden. • Als veel zoetwater nodig is om het VZM door te spoelen, is mogelijk te weinig zoet water over voor Goeree-Overflakkee.
Oost-Flakkee	<ul style="list-style-type: none"> • Provincie Zuid-Holland: 'Zoetwatervoorziening voor de landbouw moet in stand gehouden worden.' De zoetwatervoorziening staat los van het VZM. • Bij Getemd getij kan nog bij Den Bommel ingelaten worden. • Als veel zoetwater nodig is om het VZM door te spoelen, is mogelijk te weinig zoet water over voor Goeree-Overflakkee.
Schouwen-Duiveland	<ul style="list-style-type: none"> • Verliest zijn enige zoetwaterbron (VZM) die de regio van buiten (de regio) van zoetwater kan voorzien.
St. Philipsland	
Tholen	<ul style="list-style-type: none"> • Er treedt nu al zoute kwel op. Dit zal toenemen bij een zout VZM, terwijl ook geen zoetwater meer beschikbaar is voor doorspoelen.
Noord-Beveland	
Walcheren	
Zuid-Beveland	
Reigersbergsepolder	
West-Brabant Noord	<ul style="list-style-type: none"> • De afvoer van de Mark en de Dintel is ook een punt. Wellicht dat je West-Brabant helemaal kunt afkoppelen. Een extra gemaal is geen duurzame oplossing. Maar er zijn wel maatregelen nodig.
West-Brabant Zuid	(zie West-Brabant Noord)
Zeeuws-Vlaanderen West	
Zeeuws-Vlaanderen Oost	

8 ACTORANALYSE

Dit hoofdstuk beschrijft de actoranalyse. Tijdens de interviews zijn specifieke vragen gesteld over de te betrekken en betrokken partijen, de verschillende belangen, verhoudingen, samenwerking en belangrijke ontwikkelingen.

Samenvatting

Het eerste hoofdstuk richt zich op de betrokken organisaties en partijen. Allereerst wordt ingegaan op de partijen die de geïnterviewden van belang vinden voor het vraagstuk rondom de zoetwatersituatie in de Delta. De kern van partijen die genoemd worden kunnen onderverdeeld worden naar drie categorieën: overheden, belangengroepen c.q. maatschappelijke organisaties en economische partijen. In dit hoofdstuk wordt ook ingegaan op de sleutelpartijen, hier worden verschillende accenten gelegd. Enerzijds worden de belangrijkste regionale en lokale partijen genoemd: provincies, gemeenten en bedrijfsleven. Daarnaast worden ook de grondeigenaar en de belangengroeperingen (LTO) als essentiële partijen naar voren gebracht. Tot slot wordt ingegaan op het belang van partijen en welke doelstellingen zij nastreven.

Hoofdstuk 2 behandelt de coalities en verhoudingen. De vraag is gesteld waar coalities moeten worden gesloten. Voornamelijk de regionale en lokale partijen moeten volgens de geïnterviewden hierin een centrale rol spelen. Tevens worden de verhoudingen tussen partijen besproken, waar zit men op één lijn en waar zit spanning tussen partijen. Velen vinden het belangrijk om de discussie zo objectief mogelijk te benaderen, zowel in de argumentatie als in de oplossingen. Feitelijke gegevens dienen dus een essentiële rol te vervullen. Dat betekent ook dat een situatiespecifieke invulling belangrijk gevonden wordt. Natuurlijk zijn er wel spanningen, bijvoorbeeld tussen het wenselijke ecologische systeem en de landbouw zoetwatervoorziening.

De politiek wordt vaak als een onzekere factor beschreven. Er is nog geen duidelijkheid over de argumenten die bij de afweging een rol spelen en over de richting die gekozen wordt..

Er wordt specifiek aandacht besteed aan de samenwerking tussen provincies en rijk. Deze uitwerking komt in hoofdstuk 3 aan bod. Wie besluit waarover en welke focus ligt daaraan ten grondslag, is de kern in dit hoofdstuk. Daarnaast blijkt het rijk geen eenduidige partner te zijn.

De provincies hebben een andere focus in de discussie, de verhoudingen tussen de provincies zijn goed en de provincies zijn in de Deltaraad vertegenwoordigd.

Hoofdstuk 4 behandelt overige vraagstukken en externe ontwikkelingen die van belang zijn om bij de verdere aanpak van de zoetwatersituatie in ogenschouw te nemen. Zo wordt het nieuwe EU landbouwbeleid genoemd, evenals de Kaderrichtlijn Water. Veiligheid wordt als een belangrijk aspect gezien, dat een randvoorwaarde is bij het zoeken naar oplossingen. De geïnterviewden zijn zich er van bewust dat de oplossingen ook in termen van de toekomstige inrichting van het gebied gezien moeten worden: wat is het toekomstig economisch en ruimtelijk perspectief? Welke functies hebben daarin een plaats? Tevens wordt hier benoemd dat bij het zoeken naar oplossingen in een gebied een situatiespecifieke invulling nodig is.

Betrokken organisaties en partijen

Bij het vraagstuk rondom de zoetwatersituatie voor de landbouw zijn verschillende partijen betrokken. In de interviews is ingegaan op de organisaties die betrokken zouden

moeten worden binnen dit vraagstuk en wat hun rol en belang is. Deze elementen worden in dit eerste hoofdstuk besproken.

Belangrijke partijen

Er wordt een veelheid aan verschillende partijen genoemd die betrokken moeten worden bij de discussie rondom de zoetwatersituatie voor de landbouw.

Een eerste categorie is de overheid. Op de eerste plaats wordt de rijksoverheid genoemd, waarbij uiteraard verschillende ministeries genoemd worden. De belangrijkste zijn het ministerie van LNV (inclusief DLG) en het ministerie van Verkeer en Waterstaat, in het bijzonder Rijkswaterstaat. Het rijk wordt gezien als een belangrijke partij omdat zij verantwoordelijk is voor de basisstructuur. Ook de provincies (Zuid-Holland, Noord-Brabant en Zeeland) worden genoemd, evenals de betrokken gemeenten. De Deltaraad speelt in deze discussie natuurlijk ook een zeer belangrijke rol.

Er is ook veel aandacht voor de waterschappen. Zij zijn verantwoordelijk voor voldoende aan- en afvoer van water en beheren het regionale watersysteem. De waterschappen zelf zien hun rol meer op afstand, terwijl anderen het waterschap juist bij de belangrijkste partijen schaarst.

Een tweede categorie zijn de belangengroepen c.q. maatschappelijke organisaties. In de discussie rondom de zoetwatersituatie voor de landbouw kent deze groep een grote verscheidenheid aan partijen. Enerzijds de meer landbouw georiënteerde partijen, zoals de boeren zelf, specifiek ook de jonge boeren (ZAJK) en de LTO's. Daarnaast worden ook natuur- en milieuorganisaties, zoals de ZMF en BMF, genoemd als belangrijke partijen. Ook de lokale bevolking is van belang als partij in deze discussie.

Een derde categorie zijn de economische partijen, partijen die vanuit hun bedrijf of het bedrijfsleven betrokken zijn in deze discussie. Uiteraard is het landbouwbedrijfsleven hier een belangrijke partij in. Hier hoort uiteraard ook de Agribusiness bij, want dit zijn de bedrijven die spin-off ontvangen van de landbouwsector. Dus de ketenpartijen (veilingen, greenery) moeten niet vergeten worden.

Daarnaast is ook de recreatiesector, bijvoorbeeld de Recron, en in mindere mate de visserijsector van belang. Qua financiële instellingen zijn banken (Rabobank, maar ook ABN Amro, ING) erg belangrijk in de Zuidwestelijke Delta. Zij bepalen mede de doorontwikkeling van bedrijven en de financiering hiervan. Ook spelen zij een rol in het (nadenken over het) perspectief voor de toekomst. Enkele overkoepelende partijen die van belang zijn, zijn de Kamers van Koophandel en het MKB.

Tot slot zijn nog enkele andere partijen genoemd: drinkwaterbedrijven (zij nemen ook water in uit het gebied), Deltanatuur (zij realiseert natuur in het deltagebied) en het nutsbedrijf Delta (voor de wateraanvoer).

Sleutelpartijen

Hierboven zijn partijen genoemd die van belang zijn om te betrekken bij de zoetwatersituatie. Natuurlijk kunnen er ook sleutelpartijen aangewezen worden. De accenten die de geïnterviewden hierbij leggen, worden hieronder beschreven.

Het bedrijfsleven, de gemeenten en de provincies worden gezien als de sleutelpartijen. Zij staan samen voor het oplossen van het vraagstuk. Specifiek wordt regelmatig gewezen op de rol van de provincies. Aangegeven wordt dat zij zich enerzijds richten op de uitvoering en beschikken over financiën, en anderzijds door andere partijen aan prestatie-afspraken worden gebonden. Hiermee wordt aangegeven dat zij in feite de regie hebben. Ook de LTO met haar achterban wordt genoemd als sleutelpartij. Anderen ge-

ven aan dat de verandering in regelgeving door de EU wellicht nog bepalender zal zijn in de discussie.

De grondeigenaar wordt ook gezien als een sleutelpartij. Grondverwerving gebeurt in Zeeland bijvoorbeeld op basis van vrijwilligheid, er is geen gedwongen onteigening. Bij uitvoering van projecten is dit vaak een struikelblok. Grondeigenaren zijn daarmee bepalend in een proces.

Het belang van partijen

De rijksoverheid is verantwoordelijk voor de uitvoering van het nationale beleid en wet- en regelgeving. Zij moet zorgdragen voor het naleven van de verschillende regels. De rijksoverheid heeft verschillende gezichten, aangezien zij bestaat uit verschillende ministeries. Deze ministeries hebben elk hun taken en verantwoordelijkheden en leggen de accenten op grond van hun belang dan ook verschillend. Zo is er het belang voor het hoofdwatersysteem (alle grotere wateren). In dit kader spelen ook de Kaderrichtlijn Water-verplichtingen ten aanzien van een goede ecologische waterkwaliteit een belangrijke rol. Daarnaast moeten de gebruiksfuncties (wonen, werken, recreatie, etc.) goed tot hun recht komen in relatie tot het (hoofd)watersysteem. De focus ligt daarmee op een gezond systeem waarbij aandacht is voor waterkwaliteit, beheersing, en de doelstellingen (normen) waar het aan moet voldoen.

Ook vanuit het landbouw- en natuurbeleid worden doelstellingen nagestreefd. Hierbij moet expliciet rekening gehouden worden met de toekomst van de landbouw: wat heeft waar economisch perspectief. Vanuit het natuurbeleid is veel wet- en regelgeving van kracht dat legitimatie biedt voor het handelen hiernaar.

Bij de zoetwatersituatie voor de landbouw zijn drie provincies betrokken, samen hebben zij al de Integrale Visie Deltawateren vastgesteld. Het belang van provincies is gefocust op de ruimtelijke en economische inrichting. Het voorkomen van wateroverlast staat hierbij voorop. Het is van belang om negatieve effecten te voorkomen, zoals landschapsvervuiling. Er moet een balans gevonden worden tussen dat wat ecologisch wenselijk is en wat ook vanuit het watersysteem gewenst is. De geplande (ruimtelijke) ontwikkelingen moeten gekoppeld worden aan het natuurlijke systeem, waarbij landbouw nog steeds bepalend is voor de inrichting van de Zuidwestelijke Delta.

De belangengroeperingen staan in deze discussie duidelijk voor hun eigen doel. De LTO's vertegenwoordigen de belangen van de boeren. Het gaat om de realisatie van vitale landbouw. Gezien het EU-beleid en economische wetten betekent dit de noodzak voor optimale productieomstandigheden, mechanisatie en efficiëntie. Hiervoor is zoetwater en zelfs op termijn meer zoetwater nodig, anders kan de landbouw niet mee met de nieuwe economische ontwikkelingen.

De beschikbaarheid van zoet water en grond is een belangrijk agendapunt voor de landbouwsector.

Voor de natuur- en milieuorganisaties ligt het belang bij de onderwerpen natuur, landschap en habitat. De focus is gericht op waar de mogelijkheden voor verbetering dan wel uitbreiding aanwezig zijn.

Veel geïnterviewden vinden het belangrijk om de direct betrokkenen (boeren en ondernemers) te betrekken bij de discussie. Hierbij wordt wel aangegeven dat er soms besluiten genomen moeten worden, die vanuit het algemene belang te verantwoorden zijn, maar minder gunstig uitwerken naar het individuele- en groepsbelang.

Coalities en verhoudingen

Coalities tussen partijen

Coalities worden gesloten op gemeenschappelijke punten en op onderdelen daarvan. Door rekening te houden met coalitievorming kom je verder in het afwegingsproces. Bij het zoeken naar oplossingen speelt maatschappelijk draagvlak een belangrijke rol. De oplossing(en), die gekozen wordt, moet maatschappelijk geaccepteerd zijn, dit is een taak van besluitvormers.

Het is ook het vinden van een balans: aan welke watervraag wil je voldoen en welke (financiële) consequenties brengt dat met zich mee, zowel voor overheden als voor ondernemers. Op verschillende manieren is er waarschijnlijk onderhandelingsruimte, bijvoorbeeld door te zoeken naar verbredingsmogelijkheden voor de landbouw. De overheid kan hierin het initiatief nemen.

Bij de kern van partijen, die in het vraagstuk rondom de zoetwatersituatie een coalitie zouden moeten vormen, worden vaak het bedrijfsleven, de gemeenten en de provincies genoemd. Zij worden gezien als de partijen die moeten komen tot een richting en strategie voor het vraagstuk zoet, zout en de landbouw. De direct betrokkenen dienen hierin een zware stem hebben, vooral omdat zij van de consequenties nu al de gevolgen ervaren.

Als het gaat om uitvoering van beleid moeten hier wel andere partijen bij betrokken worden zoals het waterschap, maar de strategie moet door de 'coalitie' bepaald worden.

Verhoudingen tussen partijen

In het hele denken over de watersituatie is sprake van spanning, vooral tussen ecologie en landbouw. Enerzijds is er sprake van een focus op het wenselijke ecologische systeem, anderzijds op de landbouw zoetwatervoorziening. Het is belangrijk om in deze discussie objectief te blijven in zowel argumentatie als in de oplossingen (hier horen ook financieringsalternatieven bij). Er moet een objectief beeld gegeven worden van de situatie. Dan is er ook een positie van waaruit je kunt onderhandelen. Het is in feite een onderhandelingsproces tussen partijen en hun belangen, met een afweging op politiek niveau maar wel op basis van feitelijke gegevens.

De politiek wordt gezien als een onzekere factor in de discussie. Er is nog geen duidelijkheid ten aanzien van de richting die gekozen wordt. Er worden naar de mening van sommigen veel aannames gedaan ten aanzien van de verwachtingen van ontwikkelingen. Hiermee houd je onzekerheid en worden er geen garanties afgegeven. Daarnaast bestaan er bij de overheid ook interne tegenstellingen. Bijvoorbeeld vanuit welke focus wordt het vraagstuk opgepakt, is dat ruimtelijke ontwikkeling, water of een bepaald sectorbelang. Veiligheid wordt door de politiek echter wel als randvoorwaarde genoemd.

De maatschappelijke organisaties kunnen hun inbreng geven via plenaire bijeenkomsten. De inbreng vanuit maatschappelijke partijen is tot nu toe nog niet erg intensief. Onder de bevolking leeft 'estuariene dynamiek' in zijn geheel niet, maar interesse in het vraagstuk zal toenemen naarmate dit en de effecten daarvan op de politieke agenda komt te staan.

Over de mate waarin samengewerkt zal gaan worden tussen diverse partijen is geen eenduidig beeld. Enerzijds wordt het beeld geschetst dat partijen elkaar gemakkelijk weten te vinden. Anderzijds wordt aangegeven dat samenwerking met de mond wordt

beleden, maar dat dit in de praktijk toch tegenvalt. Er is vooral veel bilateraal contact tussen partijen.

Natuurlijk verschilt de aandacht en omvang van het zoetwatervraagstuk ook per gebied. Dit vraagt om een situatiespecifieke aanpak waarbij wordt gekeken naar de lokale omstandigheden en het toekomstperspectief.

Tegenstellingen en conflicten

In hoeverre is er sprake van tegenstellingen en conflicten. In de gesprekken zijn verschillende accenten gelegd waar spanning aanwezig is:

- Overheid en landbouw: er zit spanning tussen de overheid die meer zout water wil en de landbouw die meer zoet water wenst door de economische ontwikkelingen binnen de sector. Er heerst een gevoel van rechtsongelijkheid omdat sommige gebieden wel gemakkelijk toegang hebben tot zoet water, terwijl andere daarvoor moeten betalen.
- Natuur / milieu en landbouw: als het gaat om estuariene dynamiek staan natuur en milieu en landbouw tegenover elkaar. Vanuit de landbouwsector wordt aangegeven dat ontwikkeling naar estuariene dynamiek een onomkeerbare situatie is. Dit zou veel meer stap voor stap opgepakt moeten worden, met een monitorsysteem voor de effecten. Vanuit natuur- en milieuorganisatie wordt juist aangegeven dat de enige oplossing om het systeem gezond te krijgen een overstap betekent op estuariene dynamiek. De landbouwsector geeft tevens aan dat nog niet duidelijk in kaart is gebracht welke economische gevolgen een dergelijke stap heeft.
- Recreatiesector en blauwalgen: de recreatiesector ondervindt negatieve gevolgen van de blauwalgen, gebieden worden minder aantrekkelijk. Gebieden willen zich profileren en verder ontwikkelen (wonen aan het water), maar dat geeft niet altijd het gewenste beeld.

Samenwerking tussen provincies en rijk

Algemeen

De provincies zijn verschillende studies gestart om het probleem te verkennen. Ook de ministeries van VenW en LNV evenals de waterschappen en de sector participeren hierin. Het definitieve besluit ligt volgens veel geïnterviewden bij het rijk, het betreft immers rijkswater en veiligheid is een rijksverantwoordelijkheid, waarbij de rol van de provincies cruciaal is. Er moet namelijk ook regionaal draagvlak voor zijn. De provincies moeten participeren en ook de regionale vertaling, zowel richting Rijk als richting de regio, aangeven.

Wat de provincies betreft valt Zeeland met haar grondgebied helemaal binnen de Delta, zij heeft dan ook een groot belang wat betreft de ontwikkeling van de Delta. Voor de provincie Zuid-Holland is de Delta in feite de achtertuin, het ligt aan de rand. Toch zijn de ontwikkelingen rondom de zoetwatersituatie van groot belang voor het grondgebied van Zuid-Holland. Met het besluit rondom 'De Kier' zijn verschillende compensatieprojecten gemoeid die van toepassing zijn op de zoetwatersituatie. Ook de planstudie Volkerak-Zoommeer is van invloed op deze plannen. Ook Noord-Brabant heeft een sterke bemoeienis met het vraagstuk. De gebieden in de provincie Noord-Brabant die aan de Delta grenzen voeren voornamelijk water af op de Delta. De hoop is dat de provincies de Delta gelijke bestuurlijke aandacht blijven geven. Op dit moment zijn de verhoudingen goed. De provincies hebben allemaal zitting in de Deltaraad.

Toch blijven, zoals eerder aangegeven, veel onzekerheden bestaan rondom de overheid, is zij wel betrouwbaar? Er moet snel duidelijkheid komen over de ontwikkelingen voor de toekomst. Hierin zal het EU-beleid een belangrijke rol gaan spelen. Tot die tijd leven de boeren in onzekerheid en dit heeft een negatieve invloed op de sector. De sterkere bedrijven kunnen uit de regio trekken vanwege de onzekerheid, en dit is een ongewenste ontwikkeling.

De inzet vanuit verschillende ministeries verschilt sterk. Het ministerie van VROM is tot nu toe nog erg op de achtergrond gebleven en nauwelijks tot niet betrokken. Dit komt ook omdat Directoraat-Generaal Ruimte aangeeft dat zij weinig capaciteit heeft. Natuurlijk willen zij wel dat er een Ontwikkelingsprogramma opgesteld wordt, zoals vermeld in de Nota Ruimte. Maar tot nu toe is VROM weinig geïnteresseerd en niet actief bezig geweest met de problematiek in de zuidwestelijke delta. VROM richt zich vooral op de uitvoering van de Nota Ruimte en hoewel deze een integrale planvorming nastreeft is de feitelijke bemoeienis met de zuidwestelijke delta beperkt.

Het ministerie van LNV focust zich op het zo goed mogelijk faciliteren van de discussie in de zuidwestelijke delta. Binnen LNV liggen inhoudelijk ook intern accentverschillen; de nadruk lijkt meer op natuur dan op landbouwontwikkeling te liggen. Door LNV wordt veel samengewerkt met andere ministeries, zoals VROM en EZ. Natuurlijk is er ook intensieve samenwerking met provincies.

Het ministerie van Verkeer en Waterstaat (vooral Rijkswaterstaat) beziet het wateraspect vanuit een kwantiteitsdoelstelling. Daarnaast speelt ook de Kaderrichtlijn Water een rol, waarin de kwaliteit meer voorop staat.

Het ministerie van EZ focust vooral op toerisme en recreatie. Dit wordt vooral opgepakt via de provincies.

Overige vraagstukken en externe ontwikkelingen

Het aanpakken van de zoetwatersituatie moet een iteratief proces zijn dit houdt in dat er regelmatig afstemming moet plaatsvinden. Duurzaamheid moet een plaats krijgen in de oplossing.

Eén van de ontwikkelingen die in veel gevallen genoemd is, is het (veranderende) landbouwbeleid. Vanuit het EU-beleid was er altijd ondersteuning, maar dit wordt steeds minder. Dit betekent dat er nog sneller opgeschaald wordt of dat bedrijven samengaan en meerdere deelnemers bevatten. Ook de concurrentie binnen de EU vooral op het vlak van de landbouw zal voor de toekomst grote impact hebben op hoe rendabel deze nog is, ook in de Delta. Dit is een ontwikkeling die zeker meegenomen moet worden, net als de diversificatie in het landelijk gebied (recreatie e.d.). Tevens zijn er ontwikkelingen gaande binnen de landbouw en het landbouwbeleid t.a.v. productie en plattelandsontwikkeling (vanuit reconstructie). Het is een kans om in de regio het zoetwatervraagstuk op te pakken ook vanuit het perspectief van de leefbaarheid. Misschien dat daar interessante alternatieven uit voortkomen.

De Kaderrichtlijn Water is nieuw beleid dat uitgevoerd moet worden. De KRW schrijft voor dat in 2015 een goede ecologische toestand moet zijn bereikt in rijkswater, zoals het VZM en in de binnenwateren. De vraag leeft of Nederland meteen de meest strenge vorm moet kiezen als dit niet vereist is. Deze strenge vorm kan als consequentie hebben dat boeren afhaken. Anderzijds is het een kans om verontreinigde stromen zichtbaar te maken, hierdoor kun je de verontreiniging bij de bron aanpakken in plaats van halve maatregelen nemen.

Veiligheid is een randvoorwaarde bij zoeken naar oplossingen, enkele voorbeelden:

- Door het Haringvliet open te zetten zullen de sluizen vaker heen en weer gaan. Dit betekent in feite een grotere kans op storingen. Dit heeft uiteraard consequenties voor het veiligheidsrisico.
- In de toekomst zullen er steeds vaker hogere en lagere rivierwaterstanden zijn. Er komt daarmee een groter verschil tussen natte en droge periodes en dit heeft gevolgen voor de stevigheid van de dijken. Het is belangrijk om in dat kader de dijken te monitoren. Op dit moment is al bekend dat een aantal van die dijken versterkt moeten worden.
- Door eb en vloed zal er meer aanslibbing komen, dit is positief omdat je hierdoor een sterkere aanzet krijgt.

Als het gaat om toekomstige ontwikkelingen moet ook gekeken worden naar het economisch en ruimtelijk perspectief. Functies zullen veranderen waardoor er verwacht wordt dat er minder landbouwgrond nodig is. De nieuwe functies zullen waarschijnlijk minder zoet water nodig hebben. Een vraag die hierbij speelt is wat gebeurt er met de vitaliteit van het platteland als de landbouw verdwijnt. Wellicht dat er dan ook meer ruimte ontstaat voor berging / conservering. Ook andere functies krijgen dan ruimte, zoals recreatie, maar werkt dit belemmerend of juist stimulerend voor de zuidwestelijke delta. Een visie op het toekomstig grondgebruik is daarom gewenst, dus welke grond gebruik je waarvoor.

Tot slot is benoemd dat de discussie die gevoerd wordt niet het beeld opwekken dat alles op de schop gaat. Per gebied dient objectief aangegeven te worden wat speelt en waar het om gaat. Per eiland verschilt de problematiek namelijk ten aanzien van zoet water. Elk gebied vereist dus een eigen aanpak.

9 VOORSTEL VOOR AANPAK VAN HET VERVOLGTRAJECT

Dit hoofdstuk is als volgt opgebouwd. Hij bevat eerst een korte beschrijving van de resultaten van het proces tot nu. Vervolgens wordt een voorstel gedaan voor fase 2.

A) Resultaten tot nu toe

1. Er is nu een helder overzicht van de doelen die de actoren voor ogen hebben bij: streven naar een natuurlijke duurzame zoetwatersituatie voor de landbouw in een meer natuurlijker Zuidwestelijke Delta. Dit doel is afgeleid uit de integrale visie Delta In Zicht. De gedachten die de actoren hierbij hebben kan gevisualiseerd worden door middel van de driehoek 'ecologie-economie-sociaal cultureel'.
2. Zoetwatergebruik: er is nu een goed inzicht in de zoetwatersituatie voor 5 scenario's. Voor elk van de scenario's is een kaartje opgesteld. De kaart voor 'huidige situatie' geeft een overzicht van het zoetwatergebruik voor beregening per deelgebied. Het geeft ook een overzicht van de bronnen die gebruikt worden voor die beregening. De kaarten voor 'autonome ontwikkeling', scenario 5 (getemd getij en zout VZM) en scenario 3 en 4 ('kier' met zout en zoet VZM) geven aan **waar** de knelpunten ontstaan in het gebruik van zoetwater t.o.v. de huidige situatie. Een knelpunt ontstaat bijv. door het (gedeeltelijk) wegvallen van een zoetwaterbron in de toekomst. De kaartjes doen geen uitspraak over de omvang van het knelpunt.

Resultaat:

- > Overzicht van huidige situatie. Het betreft hier huidige zoet-zout grenzen, huidige landbouwsituatie en huidig zoetwatergebruik.
- > Overzicht van te verwachten knelpunten in verschillende scenario's t.o.v. de huidige situatie.

NB. De knelpunten ontstaan als gevolg van beleidskeuzes (bijv. Kierbesluit, getemd getij, zoet of zout VZM etc.) en de gevolgen daarvan op zoetwatergebruik. Ontwikkelingen in de landbouw zijn in deze scenario's **niet** meegenomen. De toekomstige knelpunten zijn geprojecteerd op de huidige landbouwsituatie.

3. Actoranalyse
4. Knelpunten vanuit huidige situatie en de 4 waterscenario's

Zeer algemene conclusie:

De landbouw staat al onder druk door de ontwikkeling in de landbouw, mede naar aanleiding van de Europese regels. Een mogelijke nieuwe zoetwatersituatie (4 scenario's) zal deze situatie sterker worden. De druk op de landbouw sector zal in de oplossings-sfeer alleen aangepakt kunnen worden via een integrale ruimtelijke aanpak. Gemist wordt echter nog hoeveel de situatie kan veranderen. Hierdoor bestaat er geen goede mogelijkheid om tot afweging met andere grondgebruikfuncties te komen. De aanpak voor het vervolg bestaat dan ook uit een aantal lijnen:

Visie op landbouw (en overige aspecten zoals ecologie, veiligheid, draagvlak en economische ontwikkeling) en de toekomstige waterbehoefte

Er is meer inzicht nodig in de landbouwontwikkeling (gezien ontwikkeling in landbouwsector zelf en regelgeving) in de gehele Delta en in onderdelen daarvan.

Aanpak via ontwikkeling van scenario's in een interactieve setting:

1. Uitgangspunten hiervoor zijn: visies provincies (streekplan Noord Brabant, concept omgevingsplan Zeeland en visie Zuid Holland).
2. Bespreken op interactieve wijze met sector en andere belanghebbenden via werkgroepen per eiland/gebied.
3. Scenario-ontwikkeling via GIS en foto-GIS mede op basis van studie Alterra/LEI.
4. Bepalen effecten water en effecten op natuur, andere economische functies enz.
5. Voorleggen scenario's aan Deltaraad; resultaat is een visie van de Deltaraad op de scenario's.

Om te komen van knelpunten naar oplossingsrichtingen, moet er immers ook worden nagedacht over de ontwikkeling in de landbouwsector zelf. Het huidig **gebruik** van zoetwater geeft niet noodzakelijkerwijs een goed beeld van de **watervraag** van de landbouwsector. Om realistische toekomstscenario's op te stellen moet ook de huidige en toekomstige vraag naar zoetwater in kaart worden gebracht. Hiervoor is een koppeling met de scenariostudie van de WUR noodzakelijk.

De scenario's zouden er als volgt uit kunnen zien:

- Huidige situatie: naast de gegevens die al op de eerder ontwikkelde kaart voor huidige situatie zijn weergegeven wordt hierin ook aangegeven hoeveel m³ water per deelgebied gebruikt wordt voor de landbouw. Verder wordt aangegeven (na inventarisatie) hoe groot de watervraag op dit moment is (in m³).
- Autonome ontwikkeling: meer verbreed, schaalvergroting, beperkte omschakeling naar hoogwaardige producten + watervraag in m³ water (per deelgebied).
- Meer toegevoegde waarde, omschakeling naar hoogwaardige producten + watervraag in m³ water (per deelgebied).
- NB meegaan met de landbouw economische ontwikkeling betekent meer water per ha.

Confrontatie watervraag en aanwezigheid

Koppeling aanbod aan vraag

Er is een beleidsuitspraak nodig over welke landbouwscenario's beschouwd kunnen worden in de verdere discussie.

Vervolgens kan er een relatie gelegd worden tussen de landbouwscenario's (bijvoorbeeld de hierboven genoemde drie) en de vijf waterscenario's. Welke wateroverschotten of -tekorten kunnen (waar) worden verwacht op basis van toekomstige ontwikkelingen in de Zuidwestelijke Delta (verschuiven zoet-zout grenzen) en de ontwikkelingen in de landbouwsector (verbreding, schaalvergroting, verandering in gewassen etc.)?

Op basis van deze integrale scenario's zal er een optimalisatie uitgewerkt worden. Is de watervoorraad voldoende op het niveau van de Delta?

- > Ja, mogelijk overgaan tot herallocatie van bedrijvigheid;
- > Nee, waar treden problemen op en hoe groot zijn deze. Via een MKBA uitwerken hoe dit verder gestalte krijgt.

Bij deze scenario's wordt ook in samenwerking met de belanghebbenden nagegaan welke investeringen nodig zijn en hoe hoog deze zijn. Een belangrijk aspect in fase 3 zal zijn ,wanneer mogelijke investeerders hierbij betrokken worden. Het voorstel is om dat in een zo vroeg mogelijk stadium te doen.

Voorgesteld wordt deze aanpak te toetsen op een regio in de zuidwestelijke delta en wel de gemeente Tholen. In de volgende paragraaf wordt hiervoor een mogelijke aanpak geschetst.

Mogelijke procesaanpak voor een specifieke regio: case Tholen

Er zijn vier zaken die voor de aanvang van de discussie duidelijk moeten zijn, namelijk;

1. bestuurlijk commitment;
2. heldere organisatie;
3. resultaatverwachting;
4. deelnemers (actoren) en rollen.

Ad 1. bestuurlijk commitment

De Deltaraad is de opdrachtgever / initiatiefnemer voor de brede discussie in z'n algemeenheid. Dit betekent dat de Deltaraad aanstuurt en de regie heeft. De vraag is of dit ook geldt voor de casus Tholen/Philipsland. Die ligt in de provincie Zeeland en daarmee bestaat de optie dat deze casus direct wordt opgehangen (gedelegeerd naar) aan de gedeputeerde water van Zeeland.

Beslispunt 1: de opdrachtgever voor deze pilot casus van de brede discussie is de Deltaraad.

Een tweede vraag in dit verband is of de opdrachtgever (de overheid) een verdergaande ambitie heeft in het proces van de brede discussie. Als de discussie wordt gezien als een ontwikkelingsplanologische opgave, dan kan (onder andere) worden gedacht aan:

- (1) meespelen in plaats van regie voeren;
- (2) (risicodragend) investeren in plaats van subsidiëren;
- (3) niet zorgen voor, maar zorgen dat (faciliterende rol van de overheid).

Beslispunt 2: formuleren van eventuele extra ambitie per overheidsactor: zie beslispunt 4.

Ad 2. heldere en simpele organisatie

Het spreekt voor zich dat de uitvoeringsverantwoordelijkheid voor de brede discussie goed is vertaald naar het ambtelijk apparaat, dat beschikbaar is voor de Deltaraad. Zo zal de projectleider een directe lijn naar de deltarad moeten hebben, en de managementcompetenties om deze operationele klus te klaren. Een ambtelijk projectteam is nodig om de uitvoering daadwerkelijk ter hand te nemen, inclusief de uitbestedingen voor de logistiek, procesfacilitering e.d.. Daarnaast moet de rol van de werkgroep landbouw, en van het deltateam duidelijk zijn. Het lijkt verstandig deze verbanden een klankbordfunctie te geven, en niet te betrekken in de uitvoeringsverantwoordelijkheid. Dit neemt niet weg dat leden van de werkgroep en/of het deltateam door hun organisaties kunnen worden aangewezen om in de discussie te participeren.

Beslispunt 3/actiepunten: projectleider, met de noodzakelijke competenties, aanstellen die verantwoordelijk is voor en de organisatie vormgeeft (projectteam, uitbesteding) van de brede discussie casus Tholen/Philipsland.

Beslispunt 4: rol werkgroep landbouw en deltateam vaststellen. Voorstel: werkgroep landbouw heeft een klankbordfunctie, het deltateam toetst stukken alleen op bestuurlijke relevantie.

Ad 3. Resultaatverwachting

Het algemene doel van een participatief proces is dat de deelnemers zich binden aan het bereikte resultaat. Die binding of dat commitment kan verschillende intensiteiten hebben (van draagvlak / instemmen met, tot bijdragen aan financiering). Het is nodig die resultaatverwachting vooraf te formuleren. Opeenvolgende niveaus en fasen van concreetheid en ambitie zijn:

1. gedeeld inzicht en instemming over de feitelijke knelpunten;
2. idem over de mogelijke oplossingsrichtingen of ontwikkelingsperspectieven;
3. idem over de meest wenselijke oplossingsrichting of ontwikkeling voor Tholen/St.Philipsland, mede in relatie tot overige gebieden in de delta;
4. uitwerking van de gewenste ontwikkeling in een programma, oftewel een projectenportefeuille;
5. een uitvoeringsprogramma, inclusief convenant, financiering, fasering, e.d.

-4- en -5- zijn te hoog gegrepen binnen de beschikbare tijd, enz.; maar -3- is een wenselijk en ook noodzakelijk resultaat om de discussie ook in de andere gebieden te kunnen voeren.

Beslispunt 5: formulering van de resultaatverwachting voor de brede discussie casus Tholen/Philipsland. Voorstel: een door alle partijen onderschreven gewenste oplossingsrichting / ontwikkelingsperspectief.

Ad 4. Deelnemers en rollen

Wie krijgen de uitnodiging voor deelname aan het proces van de casus Tholen/Philipsland en in welke rol worden ze uitgenodigd. Hieronder een aantal suggesties:

- Provincie¹: regie (namens Deltaraad), afstemming bijdrageregelingen, ILG-gelden.
- Rijksoverheid, LNV¹: faciliterend.
- Rijksoverheid, LNV¹: faciliterend.
- Rijksoverheid, DGW¹: faciliterend.
- Rijksoverheid, RWS¹: beheerverantwoordelijkheid rijkswateren en veiligheid.
- Gemeente: (kan groeien in de betrokkenheid bij het proces), bestemmingsplanprocedure (wanneer van toepassing), investeren voor functiewijziging (wanneer van toepassing)
- Waterschap: kwantitatief en kwalitatief beheer regionaal oppervlakte water, leverancier van water.
- Grondgebruikers / eigenaars die beïnvloed (kunnen) worden door de watersituatie; onderscheid geïrrigeerde / niet-geïrrigeerde boeren.
- Belangengroepen: ZLTO, ZMF, dorpsraden, agribusiness, industrie, veiling.

Beslispunt 6: vaststellen deelnemersveld en rolpatroon. De verhouding tussen private partijen en overheid dient zeker fifty-fifty te zijn.

¹ Dit zijn de deelnemers die zijn verenigd in de Deltaraad. Daardoor bestaat de optie dat niet al deze partijen deelnemen maar een selectie daarvan, die dan tevens de deltarad representeert.

Ontwerp van de procesaanpak

Het ontwerp voor de uitvoering van het proces ziet er als volgt uit:

1. Kick off meeting: bespreken van het voorgestelde proces met de actoren.
2. Eerste workshop of atelier; deelresultaat: gedeelde inzichten over scenario's en knelpunten:
 - a. Bespreken huidige situatie landbouwpraktijk; zo nodig aanpassen.
 - b. Bespreken scenario's: HS en AO zijn gegeven, ED hangt samen met (wordt feitelijk bepaald door) de uitkomst van de planstudie waterkwaliteit VZM.
 - c. Bespreken landbouwontwikkelingen zoals gezien door deskundigen; zo nodig wijzigingen aanbrengen op basis van bespreking.
 - d. Met als start de voorbereide knelpunten, inventarisatie van de knelpunten die spelen op Tholen/Philipsland vanuit de actoren die meedoen aan de discussie.
3. Tweede workshop of atelier; deelresultaat: overeenstemming over en instemming door alle actoren met een gewenst ontwikkelingsperspectief of geïntegreerd oplossingenplan (N.B. mogelijk zijn hiervoor twee workshops nodig):
 - a. Zoeken naar oplossingen voor de knelpunten, zowel de door de actoren genoemde als via experts genoemd. Het zoeken naar oplossingen vindt op de ruimtelijke schaal van de waterstaatkundige eenheden plaats. Als workshop vorm kan gebruik gemaakt worden van maps4planners. Een zeer simpel computerondersteund ruimtelijk ontwerp instrument. Deze eerste stap vindt plaats per knelpunt.
 - b. Ontwerp van een geïntegreerd oplossingenplan voor Tholen/Philipsland; waarschijnlijk zijn hiervoor ruimtelijke scenario's voor het gebied te onderscheiden. Hierin zijn mogelijke landbouwontwikkelingen en andere ruimte gebruikers opgenomen (indien nodig) en wateroplossingen.
4. Vervolgstappen, nadat de brede discussie over de voorgaande stappen ook in de andere gebieden is gevoerd. Bij deze vervolgstappen zijn mogelijk ook andere actoren, of dezelfde actoren in een andere rol betrokken, omdat de stap wordt gezet van 'stakeholder' naar 'shareholder' participatie. Een mogelijke nieuwe deelnemer in dit stadium is Evides.
 - a. Opstellen voorkeursplan(nen), inclusief projecten door middel van ordening scenario's via (berekenen) effecten van de scenario's: politiek, inhoudelijk, financieel enz.
 - b. Opstellen convenant tussen uitvoeringspartners.

Voor de uitwerking van de diverse stappen wordt onderstaand schema gehanteerd om ervoor zorg te dragen dat het proces transparant en procesmatig, procedureel en inhoudelijk goed verloopt. Het is hier (globaal) ingevuld tot en met de eerste workshop. Indien de Deltaraad akkoord gaat met deze aanpak worden de afzonderlijke stappen in een draaiboek gespecificeerd. Ter voorbereiding op de hier genoemde werkzaamheden zijn waarschijnlijk ook interviews, dan wel voorbereidende workshops en activiteiten nodig. Dit laatste vooral om (bestaande) kennis op een juiste wijze in het proces te brengen.

Datum	Onderdeel	Wie	Doel	Inhoud	Vorm	Materiaal, voorbereiding	Wie regelt	OK?
	Kick off meeting (punt 1)	Opdrachtgever: Deltaraad	<ul style="list-style-type: none"> Bespreken en vaststellen van het voorgestelde proces met de actoren 	<ul style="list-style-type: none"> Aanleiding, context, doel Stappenplan Spelregels en verantwoordelijkheden 	Plenaire intro Discussie tussen actoren	Voorpraten met Deltaraad procesaanpak en opgestelde notitie case Tholen		
	Workshop 1 (punt a,b,c)	Ambtelijk project-leider	<ul style="list-style-type: none"> Bespreken inhoudelijke notitie case Tholen Verkrijgen overeenstemming 	<ul style="list-style-type: none"> Scenario's zoetwatersituatie en landbouwontwikkelingen op Tholen 	Interactief	Opgestelde notitie case Tholen	Opdracht-nemer	
	Workshop 2 vervolg (punt d)	Ambtelijk project-leider	Gemeenschappelijk inzicht in knelpunten en kansenperceptie	Zoetwater en landbouwinzichten uitwerken en combineren	Interactief met GDI en Maps4planners	Kaarten en info van het gebied (nu en toekomst)	Opdracht-nemer	

Beslispunt 7: akkoord met voorgestelde procesaanpak